کاریگەریی دابڕان
لە تێکستە شیعرییەکانی مەولەوی دا

د. محمد احمد سعید /زانکۆی سلێمانی/ کۆلێژی زمان/ بەشی کوردی

پێشەکی

لە سەرەتادا پڕۆژەی ئەم توێژینەوەیە ناو نیشانەکەی ((بەرامەکانی دابڕان لە تێکستە شیعرییەکانی مەولەوی دا)) بوو، بەڵام بە خواستی لیژنەی زانستی بەش . وشەی بەرامە گۆڕا بە کاریگەریی و بەم جۆرەی ئێستای لێهات, لە بەر ئەوەی توێژەر وای بۆ چووە کە دابڕان سەرچاوەو فاکتەری سەرهەڵدانی دیاردەی ناموٚ بوون و نامۆیی یەو ئەم دیاردەیەش لەناو کۆمەڵگای کوردەواریدا چ تاك و چ کۆ وەك بەشێك لە ژیانی کورد کە بە هۆی کارەسات و ڕووداوە مەینەتبارەکانی یەوە. پانتایی یەکی فراوانی داگیر کردووە ,لەکارو چالاکی یەکانی دا ڕەنگ و بۆی دەرکەوتووە بەتایبەتی لای ئەدیب و شاعیرانی , لەناوشاعیرانیش دا مەولەویی شاعیر بەوەی شارەزاو سۆفیەکی لە خوا ترس و دڵ ناسك و متەوازعێکی بێ وێنە بووە , بەوکارەساتانە زوو نیگەران بووە , دیارترینی یان دابڕان لە دۆست و ئازیزان و دڵبەرو کۆچی عەنبەرخاتوونی هاوسەری تەنانەت لەسەر خودی خۆشی ,ئەم دیاردانە , یان ئەم ڕووداوانە کاریگەریی بەرچاو و دیاریان لە سەر مەولەوی بووە , بۆیە لە بەشێکی زۆری شیعرەکانی دا بەرامەیان دیارە, هەر ئەمەش بووە بە هاندەری توێژەر کە تیشکێك بخاتە سەر ئەو دیاردەیەو ئەو شیعرانە هەندێکیان بکات بەنموونە و بەڵگەی توێژینەوەکە, لەهەموویان دا دیوانەکەی مەولەوی و مەلاعبدالکریم مدرس سەرچاوەی هەڵبژاردنی دەقەکانە, توێژینەوەکەش بەسەر دوو تەوەردا دابەشکراوە, لە یەکەم دا کورتەیەکی دیاردەی دابڕان و نامۆبوون لەڕوانگەی شارەزایانەوە باس کراوە هەروەها ڕنگدانەوەی دیاردەکەلەشیعری هەندێ لەشاعیرانی دیالێکتی گۆران بە پێی ڕیزبەندییەکی مێژوویی .

لە تەوەری دووەمیشدا پۆلێن کردنی حاڵەتەکانی دابڕان لای مەولەوی و شیکردنەوەو لێکدانەوەی هەندێ لە دەقە شیعرییەکانی ناو دیوانەکەی...

تەوەری یەکەم

دابڕان,لێکجیابوونەوە,نامۆبوون,وەك دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی هەمیشە نەخش و کاریگەریی لەناخ ودەروون وسۆزوبیری مرۆڤ دا هەبووە.وەك دابڕان لە دۆست,ئازیزان,مرۆڤ لە نیشتمان و زێدی ,کە بە هەر هۆیەکەوە بێت .

لەمێژووی گەلان دا بەگشتی وکوردبەتایبەتی.ئەم دیاردەیە بەحوکمی ژیان و مێژووەکەیەوە وەك دیاردەیەکی زەق لە هەموو قۆناغەکانی ژیانی داحزوری هەبووە,لەناوهەموو چین و توێژەکاندا ڕەنگی داوەتەوەکاریگەریی بەجێهێشتووە,تەنانەت لەناو چیرۆك و بەسەرهات وڕووداوەکانی کوردەواری دا ,لەناوبنەماڵەوفەرمانڕەواکانی دا,لە ئەدەبیات و کلتورەکەیدا چەندین نموونە لە شیعرو چیرۆك دا بەدی ئەکەین کە ئاوێنە نومای ئەودیاردەیەن.

دابڕان.یاخود فیراق و دوورکەوتنەوە و نامۆ بوون,ئەوبارە سایکۆلۆژیەی مرۆڤە کە ئەکرێ بە سەر ئەم بارانە هەمەجۆری بکەین.دابڕانی مرۆڤ لەمرۆڤ,مرۆڤ لەشوێنەزا,هۆز لەهۆز لە کۆمەڵ ومرۆڤ لە سروشت لە سەراپایان دا کاریگەری سایکۆلۆژییان بۆ سەر تاك و کۆمەڵ هەیە ئەم دیاردەیە وەك چەمك و زاراوە بووەتە مایەی تێڕامانی هەندێ لەزاناو فەیلەسوفان و کۆمەڵناسان,لە لێکۆڵینەوەکانیان ئاماژەیان بۆ کردووە هیگل ئەڵێ((نامۆبوونی مرۆڤ و دابڕانی لەخودی خۆی واتە مرۆڤ لە خودی خۆی نامۆ ئەبێ یان دائەبڕێ لە سروشت و گەوهەری خۆی و ئەگاتە لووتکەی توونـدڕەویی(تطـرف) لـە دوورکەوتنـەوە لـەخۆی))[1] کەئەمـەش جۆرێکـە لـەدابڕانی گییـانی کـە ئەو((دۆخەیە تاك هەست بە دابڕانی دۆخێکی مرۆڤایەتی و ئایدیایی ئەکات))[2] هەرلەو بارەیەوە هەرقلیتس لە ناواخن و دووتوێی دا بەم جۆرەڕاڤەی کردووە((لەخۆم ئەکەڕێم و ئەکۆڵمەوە))[3] هەرئەم دابڕان ونامۆبوونەش لەزۆر باردامرۆڤ پەلکێش ئەکات و لەسروشت و دەوروبەرەکەی دای ئەبڕێ و چەندین وێنە وەرئەگرێ‌بە تایبەتی لەو شوێنەی کە تێی دا ئەژێ و ئازارو خەم دای ئەگرێ وەك ((لەجـەورو سـتەمی کۆمەڵ,لـەهێزەکانی جێگـا بەجێ‌ئەهێڵی,دەرچـوون و بـە جێ‌هێشـتنی زادگا,یادوبیری چاك و خۆشی وەك ڤیان))[4] ئەتوانین بڵێین بەشێکی زۆری لیریکاکانی مەولەوی ئەم جۆرانـە ئـەپێکن هـەر ئـەو دابڕانـە یـان پـەلکێش بـوون لـە گەوهـەری‌خۆی دا واتـای لادانێکـی یـان دەرچـوونێکی ناچـارییە لـە گەوهـەری مرۆڤایەتی‌دا کـە مـرۆڤ ئەچـێتە بـەرگی کەسـێتی‌یەکی نامرۆڤانەوە یان بەهۆی هۆکارەکانی ژینگەی کۆمەڵایەتی‌یەوە و زەمینەخۆشکردنیان بۆ چەپاندنی توانامرۆڤایەتی‌یـە ڕەسـەنەکانی‌و تێکـدانی هەرچـی‌ئەوەی بـۆی ئـەلوێ لـە دەرپەڕانـدنی داهێنانەیەکلایی‌کەرەوەگشتی‌یەکان دا لە هەموو هەستەکاندا بۆ خولقاندنی مرۆڤێکی ئامێر ئاسا لەجیاتی ڕاستەقینەو گۆڕینی بۆ کەرەسە و کەلوپەل ,نامۆبوون,بەشت بوون[5]

بێ‌گومان ئەم جۆرە کاریگەری‌یە لەسەر ناخی مرۆڤ بەتایبەتی ئەوانەی بواری ئەفراندنیان بالأیە نەقشی خۆی جێ‌هێشتووە و ئازاری داون و بەدەستی‌یەوە نالأندویانە.لە بەرهەمەکانیان دا ڕەنگی داوەتەوە ئەوەتانێ‌شاعیری عەرەب ئەبووتەممام بەدەست چەند دۆخ و جۆری دابڕان و نامۆبوونی شوێن و کۆمەلأیەتی‌و دەروونی‌یەوە ئەینالأند تا باوەڕی بەوەهێنا کە ((دابڕان نوێ کردنەوەیە))[6] ئەمەش دەرەنجامی ئەو گۆڕانە سایکۆلۆژییەیە.

مارکسیش بۆ ڕزگاربوونی مرۆڤ لە بەندینخانەی سەرزەوی نەك ئاسمانی تەماشای نامۆ بوونی واکردووە کە ((دیاردەیەکی کۆمەلأیەتی‌یە هۆو ئەنجامەکانیشی دۆزراونەتەوە هەر لەوەوڕووەوە پێی لە سەرئەوەداگرتووە کە هۆشیاری چینایەتی مەرجێکی پێویستە لە دامالێنی سەربەستی و هۆشیاریی نامۆ بوونیش دیسان مەرجێکی پێویستە بۆ لابردنی))[7] هەر لەو پێودانگەوە دابڕان و نامۆ بوون ئەشێ بەئازادی دەرپەڕێنرێ ئازادیش دژی نامۆ بوونە هەردووکیان پەیوەندییەکی ئۆرگانیان لە شیکردنەوەی کۆمەڵگای بۆرژوازی و ئایدۆلۆژییەکەی دا هەیە))[8] کارل مارکس وەك دیاردەیەکی کۆمەلأیەتی و سایکۆلۆژی لێی دوواوە بە کۆمەڵگای بورژوازییەوە پەیوەستی کردووە.چوونکە ئەم دیار دەیە لەو کۆمەڵگایە ئاشکرا و زەق تر دەرکەوتووە و لە کارو بەرهەمی قۆناغەکەدا ڕەنگی داوەتەوە و لە کێشە کۆمەلأیەتی‌و فیکری ئابوورییەکانی ئەو قۆناغەشی بەدەر نەبووە.

دابڕانی تاك لە تاك یان لەخودو کۆمەڵ سەرجەمیان کۆبەندی دیاردەیەکی کۆمەلأیەتین .کە ئەکرێ لەسەرەتاوە بەهۆی ئاوارەیی و دوورکەوتنەوە دەبێت وەك لە خۆشەویست. لە ولأت یان بە شت بوون و خۆ وون کردن لەخودی خۆی دا بەرجەستە ناکات. هەردوو چەشنەکەشی ئەچنە خانەی دابڕانی کۆمەلأیەتی‌یەوە و وەك دیاردەیەکی کۆمەلأیەتی دەرئەکەون, دوای بەسەر کردنەوەی هەندێ ڕوانین و سەرنجی کورت سەبارەت بەم دیاردەیە ئاوڕێکی خێرا لە هەندێ شیعری دیالێکتی گۆران ئەدەینەوە.

دابڕان لای شاعیرانی گۆران

دیاردەی دابڕان لە شیعری دیالێکتی گۆران دا وەك دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی باوی قۆناغەکەی لە مێژوویەکی کۆنەوە سەری هەڵداوە,ناوەڕۆکەکەشی لە دەوری دابڕان لە دۆست و خۆشەویست. لە وەتەن و نیشتمان خولاوەتەوە وەك دیاردەیەکی باو لە شیعری کوردی بە گشتی و دیالێکتی گۆران دا بەتایبەتی پانتایییەکی بەر بڵاوی گرتووەتەوە. ئەتوانین بڵێین هەر لەو قۆناغەی سەرهەڵدانی شیعری لیریکی دوای شیعری ئاینییەوە هاتووەتە ناو فەزای شیعری گۆرانەوە ,سەرەتاییترین ئەو نموونەی دابڕان و فیراقە لای بێسارانی شاعیر بەدیی ئەکەین . بەشێکی زۆری ئەو شێوانەی لە بواری خۆشەویستی دا وتوونی . بەرامەی دابڕان و دوورییان پێوە دیارە ,وەك دابڕان لە خۆشەویست و نیشتمان کە هەندێکیان بە یادی بێسارانەوەن .

دابڕان و دوورکەوتنەوە لە خۆشەویست وای لە بێسارانی کردووە بناڵێنێ و ناڵەی دڵی بکاتە بەرد لە شیعرێك دا لەگەڵ دڵی خۆی ئەدوێ لۆمەو سەرزەنشتی ئەکات لە وەڵام دا پێی ئەڵێ یارەکەم لە مەوپێش هەموو ئێوارەیەك وبەیانی یەك باڵای پێشان ئەدام ئێستا لە دووری دا ئەناڵم و گەرد و تۆزی پێڵاوەکانی بە برژانگ ئەماڵم.

ئیمشەو دڵ جە دەرد ئیمشەو دڵ جە دەرد　　دا ئەڵێ:

ئیسە لێڵاوی نە دێنمەن	جەو پەی ئاهی سەرد زاری و شینمەن
ئیسە پەی لێڵاوی قیبلەم مەناڵۆ	گەردێ پاو پاڵاش وەمژ مەماڵو
یە خەیاڵێوەختەن لێم نادیارەن	نە شەو خاوم هەن نەڕۆم قەرارەن
کەسێ کە دۆسش نە پێوارش بۆ	چەنی بە شەو خاو ڕۆ قەرارش بۆ
چون بێسارانی هەر کەس بێدڵ بۆ	چون باخچەی بێئاو دایم بێگوڵ بۆ [٩]

یاخود لە شوێنێکی تردا ئەڵێ:

دەرون جە دووری مەگریا بە تاو	جە چەم مەتکیا پەیاپەی هوناو
ناڵەی ناڵێنم وەپای عەرش یاوا	روخسارم نەرووی زەمین مەساوا [١٠]

هەموو ئەو تێکستانەی کە غەزەلی دڵداری و لیریکین مۆتیڤی دووری و هیجران و دوورکەوتنەو ناڵین و پەشێوحاڵی غەم و غوربەتیان لێکەوتووەتەوە.

صەیدی هەورامیش لە شیعری چراغم تۆمەن دا,ئاوا دەردەدڵی و ڕازی دڵی خۆی بە هۆی دووری و دابڕان لە دڵیەرەکەیەوە دەرئەبڕێ ئەڵێ ئەگەر گەردوون شوێن خەیاڵم کەوێ ئاواتم بهێنێتە دیی دیدەنی دڵیەرەکەم بەنسیب بێ. لەجیاتی چاوەکزەکانم دووهەزار چاوم بوایەو هەموویان ساغ بوونایەو سۆمایان بەهێز بوونایە تاوەکو بەتێری تەماشای باڵای تۆم بکردایە.

ئەر گەردوون وە شون خەیاڵم دەرۆ	یەك ڕۆ دیدارت نەسیبم کەرۆ
تە تخوای دوودیدەی رەمەد و رەسیدە	دریغ من ببام دووهەزار دیدە
وەلی گشت مایەی نوور بە یاچێشان	تا سێر کەردام سەیر باڵای تۆ پێشان [١١]

هەتاوەکو:..

مەترسان جەدەرد دووری دووبارە	جای زار یشانەن نەك جای نەزارە
صەیدی هەرکەس داخ هیجرانیش وەردەن	سێر سەیری دڵدار هەرگیز نەکەردەن [١٢]

صەیدی شاعیری دیالێکتی گۆران بەشێکی زۆری چامەکانی لیریکین وبۆ خۆشەویستەکەی وتوون . هەر ئەو خۆشەویستییە بووەتە مایەی ئەفراندنی شیعرەکانی بەناوی چراغ و شیرین و ریونەوەن لە زۆربەشیان دامەسەلەیدابڕان ودوورکەوتنەوەو کاریگەرییەکەی تێدارەنگی داوەتەوە,هەرئەوەوش پەلکێشی ناو دەریای شیعری کردووە ئەو دووری و فیراق هیجران و دابڕانە بوونەتە هەوێنی شیعری, لە شیعری ((چراغم یارم)) دا بەم چەشنە ڕازی دووری و

کاریگەرییەکەی دەرخستووە , کەوا کوشتەی دەستی لەیلەو ئەخوازێ دووای مردنی بێتە سەر گۆڕی و تەماشای تاریکی ناو مەزارەکەی بکاو کە دوکەڵی ڕەشی لێ دێتە دەرەوە .

دیان ئایری هیجران جەتەن دا | چ تەور بەرمەشۆ دۆش نەکەفەن دا
مەزانی ئازارصاحیب شەرت و شۆن | صەیدی کوشتەی داخ دەرد دووری تۆن[١٣]

ڕەنجوری شاعیری کەرکوکی کەبەدیالێکتی گۆران شیعری زۆری هەیە تێکستەکانی کە تایبەتن بە ناوەرۆکی خۆشەویستی کاریگەری دابڕانیان پێوەدیارە لەشیعرێکیدا خۆی ئەکاتە یوسفی دوورە وڵات و بەهرامی پۆس لەکۆڵ, شەماڵ ئەکاتە قاسید ڕازی دڵی خۆی پێدا ئەنێرێ.

چون یوسف غەریب دوور جە وڵاتم | بە جەستەی بەهرام نمەد خەڵاتم
تۆ هەر بەو خەیاڵ خێز ئەندێش وێت | عەرز کەر حاڵم خێر میۆ نەرێت
دەستم دامانت باد صاحێب خێر | شۆ وەلای قیبلەم وە مۆبەت دێر[١٤]

یان:

تاسەی دوور وەتەن سەندەن تاقەتم | خصوص ئارەزووی ئەو سەوڵقامەتم
ئیمشەو وەدەوان بەرنامە وەلاش | وێت ملەماکەر جەی خاك پاش
سا ئەو مپەرسۆ شەماڵ یە چۆنەن | نەی عەرضەی تکام دڵ پڕهۆنەن
واچە شەرح دەرد بەندە شەڕ جورەن | چون بەرەنجوری جە ئەستانەت دوورەن[١٥]

یان:

قیبلەم بێ خاو بۆ قیبلەم بێخاو بۆ | تاکەی جە دووریت دیدەم بێ خاو بۆ
ئەسرین دیدەن تاکەی بەتاو بۆ | تاکەی دەروو هون و زووخاو بۆ
تاکەی چون خەزان زایف و زەرد بۆ | شەوان تا سەحەر نالەم نەبەرد بۆ[١٦]

بێگومان نیشتمان لای شاعیرانی کورد گەلێ خۆشەویست و نازدارە هەر دوورکەوتنەوە و دابڕانێکیان لێی بووەتە مایەی نیگەرانیان, بیرکردن و یادکردنەوەی نیشتمان لەو بارودۆخەی کە عەبدوللا بەگی شاعیر ١٧٨٩-١٩٤٤ی بە زیندانی تێیدا ژیاوە دووری لە وڵات و کوردستانەوە بەم جۆرە دەردی دڵی خۆی دەربڕیوە.

یاد گوزەشتەی هام فەردانم کەرد | کوردستان مەحاڵ هەورامانم کەرد [١٧]

بێگومان ئەگەر شاعیرانی دیالێکتی گۆران لە بابەتە لیریکی‌یەکانیان دا تەنها دەربڕین و کاریگەری دابڕان لە خۆشەویست ڕەنگی دابێتەوە ئەوا لای مەولەوی نەك هەر خۆشەویست دڵبەر,بەڵکو کاریگەریی دابڕان لە خۆشەویست و ئازیزان و دۆستان و هاوڕێ گیانی بە گیانی‌یەکان فەزای شیعرەکانی داگیر ئەکات .تەنانەت باری دەروونی خودیخۆشی زیاتر و زۆرتری لەسەر بووە . چونکە ئەو وەك کەسێتی‌یەکی ئاینی و موتەوازیع و خاوەن سۆزو عاتیفەیەکی بێ سنور .وەك سۆفیەکی بێ هاوتای چەرخی خۆی وەك مەینەتبارو کارەساتبارێك .وەك ئەوەی کەخۆشەویستی‌یەکی یەزدانی لەدڵدا چەسپیوو بووە .ئەمانەو هەندێ هۆکاری تر وایان لێ کردووە کە بەشێکی یەکجار زۆری شیعرەکانی بۆن و بەرامەی دابڕان و دووری لە خۆ بگرن وەك دابڕان لە خۆشەویست ,لە دۆست و ئازیزان, لە شێخ و پیرزادەکانی دابڕان بەهۆی ئەو تەنگژەو گرفتانەی هاتوونەتە ڕێی ,لە هەموو ئەو باس و شیعرانەی دا کاریگەرو کاریگەرتر دابڕانی لە عەنبەر خاتوونی هاوسەری بوونە هۆی ئەوەی سەراپای ئەو شیعرانە بەشێك بن لە کاریگەریی دابڕان و دووری,چونکە کاریگەری بەرچاویان کردووەتە سەر هەست وسۆزو هۆشی مەولەوی.

مەولەوی لەو چامەو غەزەلە شیعرییانەی‌دا کە زۆریان هێماو ڕواڵەتی فیراق و نامۆ بوون دوورییان پێوە دیارە.تیایان دا ڕازی دڵی ئاهوحەسرەتی. ناخی ڕاستەقینەی ,تەوازوعە پاك و بێ گەردەکەی دەربڕیوە. وەها دۆخ بارێکی دەروونی خۆڵقاندووە . خۆی و بەرامبەرەکەی‌و مرۆڤی تێکەڵ بەو ئازارو مەینەتی‌یە کردووە.. بە جۆرێکی وەها پارچەکانی ,تابلۆ و دیمەنەکانی دابڕانی وێنە

کێشاوە ,وشەو دەربڕینەکانی وەها تەوزیف کردووە کە دەقاودەق وشەکانی مانای دەربڕینی دابڕان ئەبەخشن بەو پەیڤەشیاوانە ئەنجامی داون کە پڕن لە هەستی دابڕان و دووری چونکە ((شیعر جۆرە وێنە کێشانێکە بەوشە ئەنجام ئەدرێ بەمەرجێك پڕ هەست و سۆز بێت))[18].

ئەم مۆتێڤ و هێمایانەی وەك دووری ,مەهجور ,فیراق, هیجر,غەریب بڕیان,جیایی .بەکارهێناوە لە بەرامبەریان وەصڵ و ژوان و بەیەك گەیشتن و لیقای دڵداران و ئازیزان و خۆشەویستان کە تێکڕایان لە دەروازەی ئەو دووری و دابڕانەوە ئاماژە بەخۆشەوستییەکی پاك وبێگەرد ئەکات لە دەربڕینیان لە سەرەتاوە یان لە دوواییانەوە هاتووەتە سەر چەند بابەتێکی گرنگ و سەرنج ڕاکێشەر وەك مۆسیقا و کەرەسەو ئاوازەکان ئینجا کۆڕی مەی و مەیگێڕی بە کەرەسەکانییەوە .هەموویان ئەبنە کەرەسەی شیعریی .هەروەها سروشت و کەرەسەکانیشی هاوشێوەیان ئەبێ فەزای شیعرەکان داگیر ئەکات.

ڕاستی ئەمەش بۆ دڵدانەوەو سەبوری دانی دڵە ناسکەکەی خۆی و بۆ ڕاماڵ و هەموار کردنی ئازارو مەینەتییەکانی خۆیو تەنانەت گوێگرو خوێنەری شیعرەکانیشی...

هەر بۆیە ئەبینین لە لاواندنەوەکانیدا لەلووتکەو ئەوپەڕی دەربڕینی ئازارەوە بەرەومۆسیقا مەیو ساقی و سروشت ئەڕوات ئەمەش وەك نەریتێکی دیاری سۆفیانەی بووەتە بەڵگەیەکی بەرچاو و سیفەتێکی جوانی مەولەوی. وەك سۆفیەکی ڕۆمانسی دەرئەکەوێ. چونکە فیراق کاریگەرییەکی ئەوتۆی لەسەر کردووە. لە شیعرەکانیدا هەمیشە پێکراوی بادەی مەیو ئاوازی نەیو سروشتە پاش بەسەر کردنەوەی هەندێ ڕوانین و سەرنج سەبارەت بەم دیاردەیە لای شارەزایان کۆمەڵناسان و بەسەرکردنەوەی ئەو دیاردەیە لەشیعری شاعیرانی دیالێکتی گۆران دێینە سەر کاریگەریی ئەم دیاردەیە لە شیعرەکانی مەولەوی...

گومانی تیاییە کەمەولەوی یەکێکە لەو شاعیرەدیارانەی کورد کە شیعرەکانی هێماو ناوەرۆکی دابڕان و فیراقیان پێوە دیارە , زۆرێك لە سۆزو گودازو خۆشەویستی لە دەربڕینیان دا دەرکەوتوون و ئەو مۆرکەیان لە خۆگرتووە ئەوەش بۆ ئەودڵ و دەروون ناسکە سۆزدارەو هەستەخاوێنە لە ڕادە بەدەرەکەی خودی خۆی ئەگەڕێتەوە.

سەرچاوەیەکی تری ئەو پابەند بوونەیەتی بە ئایینەوە,هەروەها لەخواترسانی کە تەوازوع و خۆ بەکەم زانینی خۆی لاچەسپاندووە .هەمیشە لە بەرامبەر کەسانی تردا خۆی بەگەورە نەزانیوە ,کە نیشانەیەکی ڕاستگۆیی و دڵسۆزی و دڵ نەرم و نیانی مەولەوی بووە .ئەمانە وای کردووە لە بەرامبەر کارەسات و ڕووداوەکان دا دڵ ناسك و هەست ناسك بێت . بۆیە ئەبینین لەشیعرەکانیدا ئەم دیاردەیە ئاشکراو زەقە . هەموویان دەربڕی بیرو سۆزێکی ڕاستەقینەی بێهاوتایە بەرامبەر دۆست و خۆشەویست و یاوەرانی و دەورو بەرەکەی.

ئەو شیعرانەی مەولەوی وەك بەشێکی شیعری دیالێکتی گۆران ناوەرۆکەکانیان بریتین لە دابڕان لە خۆشەویست ,لە ئازیزو دۆستان ,لە شوێنەزاو نیشتمان وەك چەمکێکی دیارو بەربڵاو لای مەولەوی بەرجەستە بووە .هەر لەم پێودانگەوە چونکە دابڕان ئەبێتە هۆی نامۆبوون و نامۆیی .ئەوا مەبەستمان بوو لەم باسەدا کورتەی دابڕان و ڕاوبۆچوونی شارەزایان بکەینە سەرەتایەکی ئەم تەوەرەو تۆژینەوەکەی پێ موتوربە بکەین ,چونکە لە شیعرەکانی مەولەوی‌دا دووجۆری سەرەکی تیا بەرجەستە بووە .

یەکەم ئاوارەیی و دوورکەوتنەوە ئەمەشیان چەند جۆرێکی وەك لە وڵات و لە خۆشەویست و دڵبەرو ئازیز .

دووەم بەشت بوون خۆ وون کردن کە خودی خۆی تێدا بەرجەستەناکات وەك ئەو شیعرانەی لە باسی دابڕان لە خێزان ,لە هەندێدۆستانی یان شێخەکەی ,هەر ئەم دوو جۆرەش ئەچنە خانەی دابڕان و نامۆبوونی کۆمەڵایەتییەوە کە مرۆڤ خۆی تێدا ئەدۆزێتەوە وەك دابڕان لە کەس و کار و کۆمەڵ,نەك هەر ئەمەش بەڵکو ((نامۆبوون و دابڕانی ئابوری و ئاینی و تەکنۆلۆژی و

سایکۆلۆژی و سێکس کە هەموویان دەرەنجامی ئەم دابڕانە کۆمەڵایەتییەن یان (ذات) خودی مرۆڤن)) [19]

تەوەرەی دووەم

کاریگەریی دابڕان لە تێکستە شیعرییەکانی مەولەوی دا

بەورد بوونەوەو ڕامان لە سەرجەمی شیعرەکانی دا ئەگەینە ئەوەی کەوا زیاتر لە(١٠٣) غەزەل و دووبەیتی کە (١٠) لە لاواندنەوەی عەنبەر خاتوونی هاوسەریو کەسانی ترو (٣٥) یان بۆ خودی خۆی و خۆشەویستەکەی و (٤٩) بۆ ئازیزان و موردیو دۆستەکانی (٩) یتریشیان دووبەیتی و تاکە شیعرن. هەروەها چەندین نامەی تریشی پەخشانی فارسی تێکەڵ بەشیعری هەیە کە هەموویان لە ڕازی دووری و دابڕان ئەدوێن .هێماکانی هیجرو غوربەت و دابڕان و دووری و هیجران و بڕیانی تیادا بەکارهێناوە بەوانە دۆخێکی دەروونیو نامۆبوون ودابڕانی خولقاندووە.. بوونەتە سیما و خەسڵەتی دیار و ئاشکرای شیعرەکانی , لە سەراپای ئەو غەزەلە شیعرییانەدا ئەم سیما و خەسڵەتانە بەدی ئەکرێن.

١. لەو شیعرانەیدا کە سۆفیگەرین لەڕووی بیرەوە هەوڵی داوە لە چەندین وێنەی هەست پێکراوەوە دەربڕینەکان بگوێزرێنەوە بۆ ناو وێنەی خەیاڵی و میتافیزیکا.
٢. لە ژیانی مەینەتیو ئازارەوە بەرەو جیهانی ئارامیو ئۆقرەیی بڕوات .
٣. یەکگرتن مرۆڤ و سروشتی سەلماندووە .
٤. سیمایەکی توڕەبوون نامۆیی و گییانی یاخی بوونی دەرخستووە.

وەك محەمەدی مەلاکەریم ئەڵێ ((هەست کردنی مەولەوی بەنامۆیی خۆی لە جیهانێکی وادا کە من بێگومانم لە ئاست تواناو بەهرەی خۆی زۆر بەرتەسك و تەنگەڵانی زانیووە)) [20]

کە مەولەوی ئەڵێ : دەخیلانەوەن یاران سەر مەس
تەقازای زاتیطەبعم هەرچی هەس

ئەم نموونەیە ئەوە دەرئەخات کەگییانی یاخی کەری لە زۆر داب ونەریت و پێوەندی کۆمەڵایەتی لەدەروونی مەولەوی دا ئەخرۆشێ کە ((بانگەوازی یاخی گەریی و نامۆییەکی تا ئەوپەڕی رادەیە لە هەموو بەهاو و پەیڕەو و بیرو باوەڕێکی سەردەم)) [21]

ئەو تێکستانەی کە بەرامەو کاریگەریی دابڕانیان پێوە دیارە بەم جۆرەیان پۆلێن ئەکەین .

١. کاریگەریی دابڕان لەوانەی تایبەتن بە شێخانی نەقشبەندی و زیاتر لە چوار چێوەی ڕێبازی نەقشبەندی ئەخولێنەوە.
٢. کاریگەریی لەوانەی کەبۆهاوڕێیانی نووسیوە و ڕاستەوخۆ ناوی هێناون.
٣. ئەو شیعرانەی کە نەزانراوە بۆ کێن.
٤. لاواندنەوەکانی ,عەنبەر خاتوون و کەسانی تر.
٥. کاریگەریی لەو تێکستانەی لە خۆشەویست و خودی خۆی ئەدوێن .
٦. لەو نامانەی کە بە فارسی و تێکەڵ بە شیعری کوردین هەروەها لە تاك و دووبەیتییەکان.

١. کاریگەریی دابڕان لەوشیعرانەی تایبەتن بە شێخانی نەقشی:

مەولەوی نزیکەی ١٨ غەزەلی هەیە کە بۆ شێخەکانی نووسیون لەناویان دا ١٢ پارچەیان باسی دووری دابڕان ئەکات ٣ شیعر بۆ شێخ سیراج الدین ل٢٦٦ و (٤٥٥ , ٤٥٦ , ٤٥٧) و (٤٧١ , ٤٧٢) و پارچەیەکیان بۆ شێخ عومەری بیارە ل ١٥١ و ٥ پارچە شیعری بۆ شێخ بهاالدین ل(١٦٨ و ١٦٩) و ل (٢٣٦ – ٢٣٨) و ل (٤٢٧ و ٤٢٨) و ل (٤٣٥ – ٤٣٨) ول ٥٤١ .پارچە شیعرێك بۆ شێخ ضیاءالدین ل ٣٣٤ و پارچەیەکی تریشیان بۆ شێخ تاج الدین ل ٤٦٤ . [22]

مەولەوی وەك سۆفیەك و موریدێکی سەر بە ڕێبازی نەقشبەندی هەمیشە لە ڕوانگەی باوەڕی ئەو ئاینزاوە پاپەندی خۆی بەو ئاینزاو شێخەکەی سەلماندووە . زۆر نامەی لەگەڵ شێخانی

نەقشبەندی دا ئالۆ گۆڕ کردووە . یان ناردوونی یان لە وەڵامی نامەی شێخەکانی دا .لە دوو توێیان دا زۆر بە تەوازوع و دڵسۆزییەوە هاتووەتە گفتوگۆ. کە چەند خۆشەویستن . هەر لەو سۆنگەیەوە کۆمەڵێ ڕاز و گلەیی و گازندەی خۆشەویستی بە شێوازێکی ناسك ئاراستەی کردوون . لە گەڵیدا کۆمەڵێ هەڵچوون و جۆش و خرۆشی دەروونی بە هۆی دابڕانی لە شێخەکانی‌یەوە ئەخاتە ڕوو. کەچەند کاریگەری لە ناخی‌دا بەجێ‌هێشتوون .

لەم چامەیەدا دەردی دووری و دابڕانی لەشێخ سیراج الدین وا دەرخستووە و ئەو دوورییەی بە ژاری مار چواندووە و ڕیشەی دڵی گەستووە .

زنجیر مەینەت پای گوریز بەستەن ... مارەکەی دووری ڕیشەی دڵ گەستەن
سامان سام کەردەن دەردەکەی فیراق ... بۆی تاڵی دووریم مەیۆ نەمەزاق
جەوساوە ئازیز لێم نادیارەن ... سەیر کائینات نەدیدەم تارەن
ئیلتیجام وە تۆن جێی هانامەنی ... نە بەیدای هیجران ڕەهنومامەنی
یەکجار تەن خەستەی زار ڕەنجووری ... دل ڕێزەڕێزەی کارد مەهجووری [٢٣]

لەم قەسیدەیەیدا دووری و فیراق نیگەرانی کردووە.دیسان لە چامەیەکی تری‌دا کەلە وەڵامی نامەیەکی شێخ سیراج الدیندا. شێخ لە نامەکەی دا گلەیی لێ‌کردووە . کەوا بێ‌وەفایەو هەواڵی ناپرسێ‌ئەویش پاش دەربڕینی کۆمەڵێ‌ڕازو تەوازوع و دووركوتنەوەی لە شێخ و بەم جۆرە ئەو دابڕانەی لێکداوەتەوە.

ئازیزم نامە پێچ مرو چون مار ... خامەی چەم یەکێ ئەسرینان هەزار
وێش دان نە سەر کەف کوپەی سیایی ... پەی شەکوای عەرزەی دەرد جیایی [٢٤]

واتە کوپەی خوێنی جەرگم وەك شوشەی مەرەکەبی ڕەش هەڵچووە و گەیشتووەتە لێوار بۆ ئەوەی عەرزو حاڵی شکاتی دووری پێ‌بنووسرێ نەدووریت دوایی هات و نە گییانم لە لەشما ئۆقرەی گرت. ئیتر بۆچی نامەت بۆ بنووسم .

ئەو دابڕانە هێندە کاریگەر بووە بۆی لەتاو ئازاری دووری یا هیچ ئەندامێکی لەشی لەوی تریان بە ئاگانی‌یە.

هەر جزوێم پەی وێش یەند سەر شار بیەن ... ئەی جزوم جەوجزو خەبەر دار نی‌یەن
نە دڵ یاد راز صەفحەی نامەشن ... نەسەر پەنجە هۆش گرتەی خامەشن
پەند نەتۆی زەلكاو دەوات پڕوەی ... مدران مونتەزیر وەڵگ ئاوەردەن نەی
نەی مدۆ سەدای دڵان پێ‌خەستە ... وەڵگ مارۆشەو بەستەوە بەستە

هەتاوەکو :

نەسفتەی هیجران خاڵ‌ئاڵاتم ... دۆزەخی دۆزەخ دووری باڵاتم [٢٥]

واتە لەبەر دووریم لەتۆوە نە دڵ ئەتوانێ ببی بەلاپەڕەی نامە .سەر پەنجەی هۆشیش ناتوانێ قەڵەم بگرێ . ئەوەندە لە ناو مەرەکەبی پڕ مەینەتی‌دا ماوەتەوە چاوەڕێیەتی,قەڵەمی قامیشەکە گەڵای گرتووە . ئاوازی دەردو ئازاری مەینەتی ئەلێتەوە بە دوای‌دا گەڵاکانیش بەستەکە ئەڵێنەوە.

لە شوێنێکی تردا بەم جۆرە باس لە دابڕانی لە شێخەکەی ئەکات :

وێش تمەو بنۆ ئازیز جەمینت ... دیارەن لێڵەن جام جەمینت
تاڵەن کام دڵ مەینەت گازەکەت ... تام دووریشەن ڕێزە ڕازەکەت [٢٦]

واتە ئازیز دۆستە خەفەتبارەکەت لەناو چاوتا خۆی نابینێ . بەهۆی ئەو سەفەرەوە لێڵ و تۆزاوی بووە . دەمی دڵی دۆستە مەینەت گاز لێ گرتووەکەت تاڵە وردە شەکری قسە خۆشەکانت تامی دووركەوتنەوە ئەدات هەر لەم غەزەلەدا پاش دەر بڕینی خەمی دووری ڕوو لە مەی گێڕ ئەکات وپێی ئەڵێ دەستی جۆڵای گەردوون هەر لە کارایە تاڵی تانی بەستووە ئەیەوێ پۆ کەی لێ‌داو پارچەی دووریم بۆدروست بکات.

ساقی دەست چەرخ هانەکە ناردا ... تای تانتەی دووریش بەستەن وە داردا

مەولـەوی ڕازوموعاناتی دابڕانەکـەی بەوەلێکداوەتـەوە یـاوای بینیـوە ,چـونکە هەمیشـە لەخـەیاڵی شێخەکەی‌دا
بووە .یان بەجۆرێك هەوڵ ئەدا‌کە چۆن بەسەر ئەو خەم وخەفەتەی دابڕاندا سەرکەوێ ,چۆن کانگاو سەرچاوەی خودی خۆی بدۆزێتەوە وپێی بگات .کەلەو دابڕانە ئازاد بووە ,ئەو:ئەچێتەوە ئامێزی خۆشەویستەکەی . بێگومـان ئەمـەش لای سـۆفیەکان وایـە کـە ((دونیـای بینـراو بینینـی ڕاستەقینەیی‌یە یان ڕاستی‌یە)) [٢٨]
دابڕانی لە شێخەکەی وەها بێزاری کردووە وەك چۆن نەی لەقامیشەلأن دوور کەوتووەتەوە هەمیشە ئـاوازو هـاوارو گریانەکـەی بـۆ گەڕانەوەیـەتی بـۆ ئـامێزی قامیشـەلأن , ئـەو مەولـەوی بـۆ تەسـەلاو سەبوری خۆی نەی ئەکاتە کەرەسەی دەربڕین کە لەو تابلۆ و دیمەنەی (نەی)ە یەکەی جەلال الدین ڕۆمی ئەچێت کە ئەڵێت :

بشنو أز نی چون حکایت میکند　　　واز جدائیها شکایت میکند
کز نیستان تامرا ببریده اند　　　از نفیرم مرد و زن نالیدەاند [٢٩]

((نەی)) یـش لـە بـاوەڕی سۆفیگەریی و عیرفـانی دا واتـە گییـانی پیـاو چاکان و مرۆڤـی تـەواو و ڕاستی خودایی و ئاوازی قورئانی پیرۆز دێت [٣٠]
لەزۆربەی ئەو تێکستانەی کە بۆ شێخەکەی وتوونی گییانی دابڕان و نـامۆیی یـان تێدا بەرجەستە بوون ,هەروەها لەو نامە شیعرییانەی کەبۆ شێخ عومـەری بیارەو پیر زادەکانی, شێخ بها الـدین و شێخ ضیاءالدین و شێخ تاج الدینی نوسیوونی ڕەنگ و نەخشی کاریگەریی دابڕان و دووری یان لە ناخ و دەروونی‌دا بە جێ‌هێشتوون تەواو سەرسام و نیگەرانی کردوون ئەوەتا دابڕانی لـە شـێخ بها الدین ی پیرزادەی لەشیعرێکی‌دا کەپاش ستایش وەسفێکی باڵا بەم جۆرە دەرئەبڕێ.

دیەم خەیر دووریت زۆرش ئاوردەن　　　ئامانێ بەڵکم ئینە چەپ گەردەن

یاخود .

وشڵمە وە مەینەت وەخت ڕەنجووری　　　صـــەد ڕەحمـــەت ئـــەو خـــەیر دووری ڕەنجووری
ئەر صەد تۆی دەروون پەرێت قەقنەس بێ　　　یانەی دڵ وەیاد ئاوا بێ بەس بێ [٣١]

٢.کاریگـەریی دابـڕان لەوانـەی کـە بـۆ هاوڕێیـانی نوسـیووە و ڕاسـتەوخۆ نـاوی هیناون:مەولـەوی بەهۆی ئەو ڕاستگۆیی‌و دڵسافی‌یەوە ,بە هۆی زانایی‌و شارەزایی یەوە بە هۆی ئەو تەوازوع و خۆ بەکەم زانینەیەوە , جۆرە پەیوەندیی‌یەکی کۆمەڵایەتی توندو قووڵی لەگەڵ زاناو مەلاو پیـاو مـاقوڵ و پایە بڵندەکانی سەردەمەکەی هەبووە . هەر ئەو پەیوەندیی‌یە قوڵەش ئەوەندە نزیك و توند بووە گواستوویەتی‌یە نێو شیعرەکانی‌یەوە .چ لەنامە ناردن و چ لـە وەڵامـی نامـەی شیعری دۆستانی‌دا ڕاستەوخۆ ناوی هێناون بە تایبەتی لەو کات و سەر دەمانەی لێ دورکەوتنەوە و دابڕانیـان دا . یـان سـەفەر کـردن و ڕۆیشـتنیان یـان یـاد و بیرکردنـەوەیان , کـە بـۆ مەبەسـتی دەربڕینـی ڕازی خۆشەویستی‌و گلەیی‌و گازندە . دڵدانەوە و سەبووری خۆی لـە نـاو هـاوڕێ و دۆسـتە گییـانی بـە گییانی‌یەکانی‌دا ئەحمەد بـەگی کۆماسـی لـە (٤) چامەو غەزەلدا : ل (١٣٩ – ١٤٤) و ل (١٤٥ – ١٤٨) و ل ٥١٣ و (ل ٥٤٠ – ٥٤١) و بولبـول (ل ١٧٢ – ١٧٧) حەمەپاشـای جـاف ل ٣٩٦ – ٣٩٧ و شێخ حسین هەزار کانی ل ٥٢٩ و شێخ عەزیز جانەوەری کە لە حەوت (٧) پارچە شیعردا ل ٥ –٨ و ل ٢٤٦ و ٢٤٧ و ل ٤٠٦ – ٤١٠ و ل ٤٣٧ و ٤٣٨ و ل ٤٦٥ و ٤٦٦ و ل ٤٩٣ – ٤٩٩ و ل ٥١٦ – ٥١٩ ی وشـێخ یوسـفی نوسـخەیی ل ٤٨٨ و ٤٨٩ و عەبـدوڵلای داخـی ل ١٣١ و ١٣٢ و مەلا خەیاڵ ل ٣٠٣ – ٣٠٧ ن .
لـەم تۆژینـەوەیـەدا ئـەکرێ تیشـك بخەینـە سـەر هەنـدێ تێکسـتی شـیعریی کـە بـۆ ئەحمـەد بـەگی

کۆماسی و شێخ عەزیزی جانەوەری نوسیووە کە لە بارەی دابڕان و دوورکەوتنەوەیان بزانین کاریگەرییان تاکوێ بڕ ئەکات.
ئەحمەد بەگی کۆماسی وەك هاوڕێ و دۆستێکی مەولەوی. خۆشەویستی و پەیوەندییەکی قوڵیان لە نێوان دا هەبووە , هەمیشە نامەیان بۆ یەکتری ناردووە , تەنانەت ئەوەندە کاریکەرییان لەسەر یەکتری بووە .مەولەوی تاکە بەیت و شیعری کۆماسی لەگەڵ شیعری خۆی دا تێهەڵکێش کردووە . هەرکاتێ کە لیێی دابڕابێ هەمیشە یاد و بیری کردووە و بەوبۆنەیەوە پەشێو حاڵ و نیگەران بووە و خۆی پێ ڕانەگیراوە نمونەش ئەو غەزەلە دوور و درێژەیەتی کە بۆی نووسیوە هۆی دابڕانەکەشی داوەتە پاڵ چەرخ و ڕۆژکارو قەدەر و سروشت .

جەرگەت لەت لەت بۆ چەواشەی چەپگەرد	خاڵۆت جیا کەرد یەکاربی تۆ کەرد [32]

مەولەوی چاو دیدەو دڵ و خۆش ڕەنگی و شادی و خۆشی ئەخاتە کار چاو بۆ ڕشتنی فرمێسك و خوێناو و دڵ بۆ دەردانی زووخاو ,خۆش ڕەنگی لائەباو بێ ڕەنگی ئەهێنێ ,شادی ئەوەستێنێ و دڵ تەنگی ئامادە ئەکات .

دیدە وادەی سەیل هۆنەی هوناوەن	دڵە وەقت بەزم نۆشای زووخاوەن
وەش ڕەنگی بازەم سادەی بێ ڕەنگی	شادی بادەس بۆ وەقتەن دڵ تەنگی [33]

لەسەرەتای شیعرەکەدا تاوانی ئەو دوور کەوتنەوەی داوەتە پاڵ گەردوون ئاڵو گۆڕێکی ماتەمیذییانە لە فەزای شیعرەکەدا بەر پا ئەکات . باری دەروونی خۆی و ئەو ئەندامانەی کە سەرچاوەی سۆز و عاتیفەن دەرئەخات . ئینجا وەزعی کۆماسی بەهۆی لێك چواندنەوە دەر ئەخات لەگەڵ ژیانی خۆیی‌دا بەراوردی ئەکات ئەوجا گەڕانەوە بۆلای سروشت لەگەڵ کەرەسەکانی ئەدوێ وەك ملەسەربەرزەکان , کۆساران .سروره و شەماڵ ئەوانی تر ئەڕازێنێتەوە ,لیێیان ئەخوازێ بسرەون و جوڵەیان ڕائەگرێ . شنەیان نەبێ , هاژەیان نەبێ , چنور لە کێوان نەشنێ ,هاژەی بەفراوەکان ماتەم بن, لای مەولەوی ئەمانە بێ کۆماسی هیچن . دیسان بۆلای کۆماسیو دووپات کردنەوەی بەڵێنی خۆی . دووایین جار بۆلای چەرخی چەپگەردو چارەنووس .

چەپگەرد بێفرسەت شا نامۆرەی نەرد	عومرێ بێ ئاماو یەرد گوزەر کەرد
زەحمەتەن خەلاصی جەدووری وەردە	بێ هوناو بەیۆ عومر وێردە [34]

لەم غەزەلەدا سۆز و خۆشەویستی یەکی بێ وێنەی خستووەتە ڕوو لەگەڵیدا, لە بارێکی دەروونی ئاڵۆزدایە هەر بۆ دڵدانەوە و سەبوری خۆی لەو کاریگەرییە ڕوو لەسروشت و بوونەوەرەکانی ئەکات بەمەش فەزایەکی ڕۆمانسیانەی پێ بەخشیووە چونکە دابڕانیش وەك بابەتێکی گرنگ لای ڕۆمانسییەکان کاریگەریی خۆی هەیە وەك دابڕان لە خۆشەویست , لە کۆمەڵ , لە هاوڕێ و دۆستان کەئەبێتە مایەی ڕەشبینی و بەشێك لە نامۆیی و نامۆ بوون , ڕەشبینی و دڵە ڕاوکێ کە لە ئەنجامی نامۆیی و دابڕان لە خۆشەویستان و ئازیزانەوە سەرهەڵ ئەدا . هەر ئەوەش مەولەوی نیگەران کردووە چونکە هەست کردنە بە نامۆیی و دابڕان ((ئەو نا هاوتاییە سایکۆلۆژییە و هەست کردن بە بۆشایی لە ئەنجامی دوور کەوتنەوە لە ئازیزو دۆستانی بووەتە سیمایەکی ڕۆمانسییانە کە بە هۆی خۆ خواردنەوە و گۆشەگیریی و تەریکی و تاریکی و تەنهایی ویستن, جیهانی تایبەتی سکالا کردن و ناڕەزایی لە بەش و حاڵ , لە بوون و ڕۆژگار , شوێن سەردەم)) [35] هەر ئەوانیشن ڕۆمانسییەکان بە هەست و سۆزیانەوە نامۆی ڕۆژگارەکەیانن [36] ,یان لە قەسیدەیەکی تری دا کە بۆ کۆماسی نوسیووە سێ جار باسی جودایی کردووە :

یە سەختی زامەت یە دەرد موشکۆڵ	یەدووری خاڵۆم یە بێ شەرتی دڵ
ئەجەل نیم رەمەق باقیەن سادەی	جەودما بەختان مەوینانت بەی [37]

هەر لە دوای مردنی کۆماسی بەم جۆرە لە مردن و دابڕانەکەی دوواوە .

سەنگی بار هۆش پێش بار خامت	دەوار شاری چیخ ئارامت

لوان چەنی کۆچ خاڵۆکەی هام فەرد   ئیسە بار و ستەن نە هەوارگەی هەرد [٣٨]

واتەباری قورس وسوکیفامت دەواروچیغی شادی ئارامیت لەگەڵ کۆچ وباری خاڵۆ دا رۆشتووە وئێستا لە هەوارگەی دەردومەینەتدا باریان خستووە, شێخ عەزیزی جانەوەریش وەك دۆستێکی گییانی بە گیانی مەولەوی ئەو خۆشەویستی دۆستایەتییە وای کردووە . کە هەردوورکەوتنەوە و دابڕانێکی لە مەولەوی بووەتە مایەی غەمناکی و نامۆیی مەولەوی ئەبینین لە زۆر بۆنەو شوێن دا دابڕان بووەتە مایەی ئەفراندنی چەندین تێکستی شیعری نزیکەی حەوت پارچە شیعری بۆ شێخ عەزیز نوسیووە کە بەرامەی دووری و دابڕانی یان دەرخستووە بۆ نموونە لە غەزەلی ئاخر سەفەرن ...دا چەند جار ئاماژەی پێ کردووە چونکە نەخشێکی کاریگەری لە دڵ و مێشك و دەروونی دا بە جێ هێشتووە . بە تایبەتی لە سەردەمی فەقێیەتیان دا وەك چۆن بۆ کۆماسی دوورکەوتنەوەکانی داوەتە پاڵ چەرخ وڕۆژگار ئاوهاش بۆ جانەوەری بووە . کە ئەڵێ :

چەپگەرد پەی دووریت شانا مۆرەی نەرد   وەظاهر بانەش وە بەهانە کەرد [٣٩]

دیسان لە نامەیەکی شێخ عەزیز دا لە وەڵامی خواستێکی دا باسی دووری کردووە .

بەڵام جەدووریت هۆشم رەم کەردەن   ئاگا هیچ نیەن چەن رۆ و بەردەن
هەر ئێد مزانون ئازیز گییان تۆ   نەدیەنم وەچەم هەڵای ماه و نۆ [٤٠]

مەولەوی بە بۆنەی نەهاتنەوەی شێخ عەزیز لە کوێستان خەفەتبارە و ئەڵێ:

نەشئەی وەقت سەخت ئامای پایزەن   یان شنۆی دووری باڵای ئازیزەن [٤١]

مەولەوی لە قەسیدەیەکی تری دا کە بۆ شێخ عەزیز نوسیووە شەماڵ و سروە دا ئەسپێرێ کە بچێتە لای وەك جاری جاران پێی بڵێ مەولەوی پەشێو حاڵە و بەختی ڕەشە و ماڵی وێرانە لە تاو دووری ئەو ..

جەبێ قەراری جە دەس دووری   جەبێ ئارامی جەفا سەبووری
جە سۆزەی شەرار نائیرەی هیجران   جەسۆزەی زام تیرەکەی موژگان [٤٢]

ئەخوازێ بگەڕێتەوە و بێتە مەڵهەم و زامی مەولەوی سارێژ بکات . ئەو دووری و دابڕانەی لە شێخ عەزیز داوەتە پاڵ چەرخ و ڕۆژگار چونکە داخی خستووەتە دڵییەوە ژاری دووری گیانی ئازیزی پێ خواردوونەتەوە لەو دەمەی گلەیی و گازندە . ئیتر هەواڵەی خودای ئەکات .

فلەك داخ وەدڵ خەستەم وا بەردی   ژار دووری گییان ئازیز پێم دەردەی [٤٣]

یان لە شوێنێکی تردا شەماڵ ڕائەسپێرێ ڕازی مەولەوی و دڵە ڕاوکێی بۆ بەیان بکات چونکە دڵی لە جێی خۆیدا نیيە لە نێوان ترس و تکادایە ئەڵێ نازانم وەسڵی خۆم ئەملا وێنێتەوە یان دەردی دووری ئەمتاوێنێتەوە .

گامەوات دووریش درێغیش نەکەرد   گەرمای گەرمیان کۆتایش ئاوەرد
یان دڵ وە تەمای نیەن نەجا دا   خەریکەن نەبەین خۆف و ڕجا دا
داخۆ بە وەسڵی لاونیمەوە   یا هەر وە هیجران تاونیمەوە [٤٤]

٣.کاریگەری دابڕان لەو شیعرانەی کە نەزانراون بۆ کێن .

جگە لەو شیعرانەی لەوەڵامی نامەی شیعری دا کە ئاڕاستەی دۆستانی کردووە کۆمەڵێ دەقی شیعریی تری هەیە بۆ دۆستانی نووسیوون بەڵام ناوی نەهێناون لە هەموو ئەو غەزەل و قەسیدەو پارچە شیعرانەی دا نزیکەی ١٤ پارچەغەزەل و قەسیدە یان ناوەرۆك و بابەتی دابڕان لەخۆ ئەگرن . هەروەها کۆمەڵێ ڕاز و گلەیی و سەرزەنشت و سکاڵا و ستایشیان تێدا بەرجەستەبووە . گرنگترینیان ئەوانەن کە زیاتر بابەتی دابڕان و کاریگەرییەکەی لە سەرخودی مەولەوین , هەر بۆنموونە لە غەزەلێکدا زاراوەکانی هیجران ,دووری ,تاسە ,فیکر ,وەسواسە مەهجوری و بڕیان بوونەتە کەرەسەی دایە لۆگێکی نێوان خۆی و دۆسەکەی .

ئارەزوو مەندیم جە حەدو یەردەن   فراوان خەیلێ تاسەی تۆم کەردەن

فیکرو خەیاڵان وەسواسەی وەفات		دایم نە دڵەن نەرووی سەربسات
نەشۆم نە چەم دیدەم جە دووریت		هەر ئێد موانون ئاخ مەهجوریت
ئیسە کێ تاقەت دووری تۆ دارۆ		وەك بەرق غەزەب وەجەسەم وارۆ [٤٥]

لە پارچە هەڵبەستێکی دا کە بۆ دۆستێکی نووسیووە بە بۆنەی سەفەر کردنی هاوڕێیەکیەوە ئەڵێ :

تەژنەی گییان وەلەب سەودای سەبووری		کەفتەبیم نەگیچ دەریاکەی دووری
بەڵام ئاخر تویچ ڕەنجت بەردە بێ		چەند جار ژار مار دووریت وەردە بێ [٤٦]

واتە خۆ تۆ چەند جار ژاری ماری دووریت چەشتووە نەتزانیچەند ناخۆشە ! ئەی بۆچی منت خستە ئەم مەینەتی‌یەوە ڕێگای ڕۆیشتنی یارت دا ئەویش بە ناوەقت بە جێی هێشتین .

مەولەوی ئەم دابڕانەی دۆستەکەی و کاریگەریی‌یەکەی بەو جۆرە دەر ئەبڕێ چونکە وای لێ کردووە چاوی سۆمای تیا نەمێنێ بە هۆی نەڕوانین بۆ ئەو . گوێی پڕ بووە لە هاواری خەم و ماتەمینی و دوور کەوتنەوە لە نەبیستنی دەنگی ئەوەوە لەشی ماندووە . لەبەر دیارنەبوونی دڵیشی وێران بووە چونکە جاران شوێنی مانەوەی ئەو بووە . ئێستە کەسی تێدا نەماوە . کەواتە ئیتر سودی چاوەنواڕی چی‌یە ؟ لێرەدا چاو و گوێ . لەش هێزیان تێدا نەماوە .

چەم بێ پەی دینش بینایی کەم بێ		گۆش پەی شنەفتش صەداش ماتەم بێ
تەن بێ بارکێشیش خەستەی هیجران بی		دڵ بێ مەنزڵگەی مەیلش وێران بێ [٤٧]

بەو هۆیەوە فیکرو خەیاڵی لە خودی خۆی نامۆ و دابڕاو بووە .دەردو کۆس کەوتن بوونەتە هاوڕێی .

هام ڕەفیقم دەرد هام صوحبەتم کۆس		وێم جە وێم خاڵی مەوج مدەو جە دۆس [٤٨]

لەخۆی خاڵی بووەتەوە فیکری لێ دابڕاوە چونکە هاوڕێی دەرد و کۆستە ...

دیسان لە غەزەلێکی تری دا بۆ دۆسێکی نووسیووە کە لەگەڵ خێڵ دا لە کوێستان نەگەڕاوەتەوە بۆ گەرمیان بە جۆرێ لە دابڕان و فیراقی نەدوێ . کە دابڕانی لە جوان خاسەکانی کوێستان بووە تە مایەی نیگەرانی کوێستانەکان .

چون وەڵگ شادی من وای دووری لەیل		وەیشوم بەرد ئەو هەرد نەورشتەی سوەیل
کۆچ کەروون خاسان چیهرەی ئیلا خان		دارۆ وەهەم دا دیسان نەدا خان
ڕۆی حەشر دووری کەردەن بێ گەردان		بێ وادە پیر کەرد کاوان سەر هەردان
هەور ئەو زار زار کلاو ئەو کلاو		مەگێڵۆ ئەسرین مەرێز و تاو تاو

دووری لە ئازیزەکەی ئەوەندە ناخۆشە شاخەکانی وا پیر کردووە سەراپایانی سپی کردووە هەورەکانیش بەو بۆنەیەوە ئەڕۆن و فرمێسك ئەڕێژن .

ماچی ئەویش دەرد هیجرانش وەردەن		یا چۆن من باڵای ئازیز گوم کەردەن [٤٩]

واتە ئەویش ئەڵێی دەردی دووری خواردووە یا وەك من باڵای ئازیزی گوم کردووە .

لە شیعرێکی دا دابڕان بووەتە کەرەسەی دەربڕین و دابڕان لە دۆستانی کە پێ ئەچێ ئەم شیعرەی هی سەردەمی کوێری خۆی بووبێ لێرەدا لەبەیەك گەیشتنی بە دۆستەکەی ترسی ئەوەی لێئەنیشێ ببێتە ژەهری کوشندە وەسڵ = ژەهری کوشندە . لەسەرەتادا لەناو چاوی خۆی دای ئەنێ چونکە ماوەیەکە سۆمای چاوەکانی نەماوە.ئەخوازێ بیخاتە ناو چاوییەوە تاوەکو چاوی و بینایی (بینین) ئاشناو ئاشتببنەوە . خۆشەویستەکەی ببینێ ئینجا داوا لە ساقی مەی گێڕ ئەکات و ئاگاداری ئەکاتەوە .

وەش ئامای وەخەیر هەی بەر گوزیدە		بۆ نەجای مەردووم جاگر نەدیدە
خەیلێن بینایی جە دیدەم ڕەمان		بەڵ صوڵحشا بۆ بینایی وچەمان
ساقی ترس دەرد دووری جەمین گوڵ		وەصڵم جێ کەردەن وەژار قاتڵ [٥٠]

٤. کاریگەریی دابڕان لە لاواندنەوەکان دا :

عەنبەر خاتوون لە دیوانەکەی دا توانیمان نزیکەی ١٠ قەسیدەی تایبەت بەلاواندنەوە دەستنیشان بکەین بەتایبەتی ئەوانەی بەرامەی دابڕان و دوورکەوتنەوەیان پێوە دیارە لە ناوە رۆکیان دا دەرکەوتووە ئەو دابڕان و کۆچەی ئازیزانی چەند کاریگەرو دەروون وروژێنەرن بەتایبەتی بۆ سەر دەروونی مەولەوی لە ناو ئەو دە چامەیە دا (٨) هەشتیان بۆ عەنبەر خاتوونی خێزانین کە ئەمانەن ل ٤١ و ٤٢ , ل ٤٥ و ٤٦ , ل ٥٥ و ٥٦ , ل٢٠٥– ٢٠٩, ل ٢٣٤– ٢٣٦ , ل ٣٢٠ و ٣٢١ , ل ٣٦٣ – ٣٦٥ و ٣٨٧ و ٣٨٩ , بۆ قادر بەگی کەری کەنجە سرەو ل ٣٧١ – ٣٧٥ و ئەمنە خان ل ٣٨٣ – ٣٨٥ ..

چونکە کۆچ و دابڕانی عەنبەر خاتوون کاریگەریی بەرچاوی لە سەر مەولەوی هەبووە ئەبینین بەشێکی ئەو لاواندنەوە بۆ عەنبەر خاتوونی تەرخان کردووە ..عەنبەر خاتوون . وەك هاوسەرێکی خۆشەویست و دڵسۆز بۆ مەولەوی وەك هاوبەشی و بەشێکی ژیانی هێندە کاریگەریی لەسەر بووە لە بەشێکی شیعرەکانی دا وەك مۆتیڤێکی سەرەکی بوونی هەیە . ئەو دوور کەوتنەوە هەتا هەتایی‌یەی کاریگەریی لە سەر هۆش و بیر و خەیاڵی مەولەوی هەیە سەرچاوەکەشی لەو خۆشەویستی و بە وەفایی مەولەوی یە بۆ هاوسەرەکەی ,مەولەوی دوورو بەدەر لەو نەریتەی کۆمەڵگای ئەو سەردەمەی سەدەی نۆزدەهەم کە قۆناغێکەو بیری دەرەبەگایەتی بەسەرا زاڵ بووە کە ئەو جۆرە لاواندنەوەی پیاو بۆ ژن سانسۆری لە سەر بووە مەولەوی توانیوێتی‌ئەو رچەیە بشکێنێ , پاشان شاعیرانی تریش پەیڕەوییان کردووە , وەك پیرەمێرد و گۆران و هی‌تریش .

خۆشەویستی عەنبەر خاتوون ئەوەندە کاریگەر بووە, لە پاڵ ئەوەش دا سروشت و ڕەوشتی مەولەوی خۆی وای کردووە لەو بوارەدا کارامە دەرکەوێ . سەرجەمی ئەولاواندنەوانە دەربڕێ یان وێنا کردنی کاریگەریی‌یەکی سەخت و چڕ و پڕبن لە دەروونێکی غەمبارەوە هەڵقوڵاون . لە لاواندنەوەکان دا ستایشی ئەکات ئەیدوێنێ و ڕازەکانی ئەخاتە ڕوو لە دووتوێیان بۆن و بەرامەی غەمباری مەینەتی هەڵ ئەگرن . کە دڵ و چاو و هۆش و خەیاڵ و هەست یان لێ تۆرانووە .

ئەی‌ڕۆشنی چەم تا کەی ؟ تەشریف بەر   لێڵاوی سادەی هووناوەی هون کەر
پەی چێش قیبلەکەم عەزم سەفەر کەرد   سێڵاو دووریش ڕیشەی هەستیم بەرد
بینایی وەڕاست دڵەی پڕ دەردم   ئای چەند سەرسەخت بیم لوای نەمەردم
بڵێسەی کوورەی هیجران باڵات   گەرمی مەحروری تۆزەکەی باڵات [٥١]

لەگەڵ دڵی خۆی‌دا ئەدوێ , تۆ بە پێ‌گەیشتن لە خۆبایی بوویت و لووتت بەرز بوو دوورکەوتنەوەشت بە هیچ نەئەزانی و خۆت بە خاوەنی ئارامی ئەزانی . ئەوەتا ئێستا دووریت و ڕۆشتنت جۆش هاوردوە , ئەگەر ئازای بشنێ .

دڵە وەبادەی وەصڵش بادی بی   دەماخت نە ئەوج بورج شادی بی
هیجران باڵاش وەهیچ مەزانای   وێت وەصاحیب سەبر تاقەت مەوانای
سا ئیسە هادەرد دووریش ئاورد و جۆش   صەبرت ئەر ئازان بمانۆ شنۆش [٥٢]

لە شوێنێکی تردا کۆچی هاوسەرەکەی بەهاری لێ کردووە بە خەزان

ئیمساڵ ئەی وەهار چون خەزان سەرد   بەرگ وەرد باغ مەعدووم بەردپەی هەرد
مشیۆ تاڵەی من خیلاف ئەنگێز بۆ   وەر نەکەی کێ دی وەهار گوڵ ڕێز بۆ [٥٣]
؟

بۆ سەبووری و تەسەلای خۆی داوا لە نەی چی ئەکات بە دوو ئاواز فریای بکەوێ یەکێکیان بیتاوێنێتەوە و بیمرێنێ ئەوی تریان بیلاوێنێتەوە و بیگەیەنێتەوە و زیندووی بکاتەوە کە ئاماژەیە بۆ ڕۆژی قیامەت مردن و زیندوو بوونەوە . باوەڕ هێنان بەو یەکێتی بوونەی سۆفیان گەڕانەوە بۆ ئەودیوی سروشت .

نەی چی وە بێ بەزم یاران جانی   کام صەفا مەندەن پەی زیندەگانی

چون مەزاق تاڵەن جە گردین لاوە   بۆ وە شیرینی یەك دوو نەداوە
یەکێ یەکجاری تاو نۆ مەوە   ئەو یەك لاو نۆم یاو نۆ مەوە [٥٤]

کاریگـەریی دابـڕان و کۆچـی عەنبـەر خـاتوون مەولـەوی گەیاندووەتـە رادەیسـووتان تەنانـەت یادکردنەوەشـی لـەو تەنیایـەدا بووەتـە گڕ و بڵێسـە ئەمـەش ئـەو پـەڕی غەمباریيـەتی هـەر لـەو حالەتـەدا پـەنا بۆ مـوطریب و ساقی ئەبات . بە مـوطریب ئـەڵێ سـەدای مـەرگم هەڵدە مـەی گێڕ شەرابی مەرگم بدەرێ یارەکەم چاوەڕێیە بچمەلای

سۆ چنوم حەسرەت دەرد جیاییت   نەك چون بڵێسەی یاد تەنیاییت
وەمەرگت دیدەم هام نەگوزەردا   منیچ لام لای تۆن ئارۆ یا نەردا
موطریب مەقامێ دەردم ناچارەن   ساقی یا جامێ دۆس ئینسزازەن فەردا
[٥٥]

بەکۆچی عەنبەر خاتوون پەرێشانە , بەوەی کە باوەڕی ڕاستەقینەی خودایی لە دڵ دا چەسپیووە هەر بۆیە بانگەواز ئەکا کەموتریب بانگی مردنی بدات چونکە لای سۆفیيەکان مەی و ساقی ڕەمزی باوەڕ هێنانە بە یـەکێتی بـوون و گەڕانـەوە بۆلای خـودا ئەمـەش ئـەو بنچینەو ڕایەڵـە سـەرەکیيەی ڕێبازی صۆفیزمە نەك بەواتاکەی تری . کە بۆ لادەر یان سەرپێچی کردنە باوەڕی ئاینی ئیسلامی . کـە دەمێـك بـوو مشـت ومـڕی ئـەوەی لەسـەر ئـەکرا . ئـەوەتا نیکڵسـۆن لەوبارەیـەوە وەڵامـی ئـەو کێشـەیەی داوەتـەوە کێشـەی مـەی و سـاقی . کـە ئـەو لێکۆڵەرەوانـە دەربارەی تـامی مـەی لەلایـەن سـۆفیيەکانەوە کـە تـوخنی نەکـەوتوون بـەڵام وەك کەرەسـەیەکی دەربـڕین بـەکاریان هێنـاوە بـە شێوەیەکی هونەری و کارامە لێی دوواون . وەك خوازە هێناویانە بەرامبەر خوداناسی ..ئەوان بە هەڵە لەو کێشەیە تێگەیشتوون .[٥٦]

ئەم باوەڕەی یەکێتی بوونەیش لەناو ڕێبازە جیاجیاکانی ئیسلامدا لە مێژوویەکی دێرینەوە بە پشت بەستن بە فەرموودەکانی قورئان لە سەرەتاوەو پاشان لە سەردەمی سەرهەڵدانی سۆفێتیدا لە ناو ئیسلامدا . لـە ئیبن العـەرەبی سـەدەی ٧ ی کۆچیيەوە دەست پێ ئەکات ئەویش سودی لە بیرۆکەی ناسووت ولاهوتی مەنسوری هەللاج وەرگرت لەگەڵ هەندێ جیاوازی دیار لە نێوانیان دا
[٥٧]

لە قەسیدەیەکی تردا پاش وەسف و ستا یشێکی بێ وێنەی عەنبەر خاتوون لەسەر گلّ کۆکەی ئەڵێ :

گەرد ئاڵودەن دەور مەزار لەیلێ   ئاو پاشی و باڵاش لازمەن خەیلێ
بەڵ باڵای ئاڵاش وەصەد خەم و چەم   باز بو ینون بێ خەم وەی چەم تا ئەو چەم
مەعدووم تاو یاو دووری زۆر ئاوەرد   تاو یاو بینایی قسەی پەشێو کەرد [٥٨]

لە تاو دابڕان و کۆچی عەنبەرئاڵۆزە, قسەی پەشێو ئەکات هەر لەڕوانگەی ئەو باوەڕەوە کەڕانەوە بۆلای حەق , ئەو کۆچە هەتا هەتایيیەی کە گەڕانەوەی بۆ نیيە هەر چیەك بکەین بێسودە تەنها پاڕانەوەو زیکر نەبێت .

یاخود لەم چامەیەیدا لە کۆچی هاوسەرەکەیدا پاش ستایش وەسفێکی باڵای کاریگەرییەکە بە جۆرێ ئازارو خەفەتی داوەتێ لەشی بە ئازارە گییانی لێ جوێ بووەتەوە چونکە ئەوی لە بەر چاو وون بووە .

دڵەی دڵ وە مەی میل لەیلێ کەیل   مەحرەم وەڕازان خەڵوەتخانەی لەیل
لانە حەڵقەی زوڵف عەنبەر بۆی شەو رەنگ   هام دەم جای تەنگ ئەلحەد سەرای سەنگ [٥٩]

لێرەدا مەولـەوی هێنـد جـوانی و نەزاکـەتی و بـە وەفـایی عەنبـەر خـاتوون کـاری تێکردووە . لـە پەنجەی پێیەوە تا تـەوقی سـەری وەسف ئـەکات و ئەیڕازێنیتـەوە و پاشـان لـە ئاڵۆزی و دڵتـەنگی خـۆی ئـەدوێ چـونکە بـە مردنـی نیگـەران بـووە لاواندنـەوە کـە ئەوەنـدە باڵایـە شـان لـە شـانی لاواندنەوەکەی دانتی بۆ دۆستە جوانە مەرگەکەی (پیاتریس) ئەدا ئەوەتانێ سەجادی

ئەڵێ ((ئەگەر ئێمە بڵێین لاواندنەوەکەی مەولەوی بۆ خاتوو عەنبەر بەرزترە لە هینەکەی دانتی شاعیری سەدەی ١٣ ز ئیتاڵی بۆ دۆستە جوانە مەرگەکەی پیاتریس وە نەبێ لەحەقیقەت دوور کەوتبینەوە سەیرکەن چۆن تاڵ تاڵی ئەگریجەو پرچی عەنبەر خاتوون بووەتە مار و گاز لە زامی دڵی پڕ جۆشی مەولەوی دەگرێت)) [٦٠] ئازارەکەی بەم جۆرە دەر ئەبڕێ

ئای جە ئێش تەن ئای جە گییان جیای من   ئای جە لوای تۆ و ئەوشۆن دیای من
سەختی ئێش دەرد بەدحاڵیم لایێ   وای بێ تۆ مەنزڵ گشت خاڵیم لایێ [٦١]

هەر لەم چامەیەدا سەبووری خۆی ئەداو بەوەی کەمردن حەقە , ڕاستەقینەیە,ئەم دونیایە مردووە . ئەوی تر حەق و زیندەگانی و نەمرە . ڕۆمانسییەکانیش لە سەردەمێکدا وای بۆ چوون کە ((شتێکی سروشتیە جیهانی ڕاستەقینە واتە ئەم دونیایە مردووە واقیع کە وا ڕۆحی تێدا وون بووە بەوجۆرە وێنا ئەکرێ کە جیهانی مردووانە . مرۆڤیش جیهانی ڕاستەقینە بە دیی ئەهێنێ دوای ڕەتکردنەوەی ئەو واقیعە بەو ڕێگایەوە ئەگاتە ئەو نموونە باڵا گیانیە , هەر بۆیە مردن لای هەندێ لە ڕۆمانسییەکان سەرەتای ژیانێکی ڕۆحی تازەیە)) [٦٢]

١. کاریگەری دابڕان لەو تێکستانەی لە خۆشەویست و خودی خۆی ئەدوێن:

لە دیوانەکەیدا کۆمەڵێ دەق هەن تایبەتن بە دڵبەر و هەڵچوونی دەروونی خۆی لە ناویان دا کە بەرامە و کاریگەریی دابڕانیان لەسەرە , ئەو کاریگەرییەش بۆ سەر هەست و دەروونی مەولەوی بەرچاو و دیارە چونکە بابەتی سکاڵاو گلەییو گازندە لە دڵبەر و لە چەرخی ڕۆژگار و بێ وەفایی بەرامبەر بە مرۆڤ. هەروەها هەڵچوونی باری دەروونی خۆشی .

بەڵێ وردبوونەوەمان سەبارەت بەو دەقانە توانیمان بەم جۆرەیان کۆبەندو پۆلێن بکەین .

(١٩) نۆزدە پارچە شیعر بۆ خۆشەویستەکەی کە لاپەڕەکانی (٢٥–٢٧) و (٢٧و٢٨) و (١٠٨و١٠٩) و ٣٤و١٤٨–١٥١ و١٨٩–١٩١ و(٢٣٣و٢٣٤) (٢٤٢و٢٤٣) و (٢٥٠و٢٥١) ٣٠٧–٣٠٩ و ٣٢٧–٣٣٩ و (٣٣٧و٣٣٨) (٣٤٠و٣٤١) و ٣٥٩و (٥٠٤–٥٠٩) و (٥١٩–٥٢٢) و (٥٢٢–٥٢٤) (٥٢٨ و ٥٢٩) و ٥٣٠ دیوانەکەی . هەروەها (١٦) شازدە پارچەی کەیان لە خودی خۆی یان هەندێ بۆنەو بابەتیترن تیایان دا هەر باس لە باری دەروونی خۆی ئەکات و دەردی دووری و کاریگەریی ئەو دابڕان و بارە ئاڵۆزەی خۆی ئەکات کە ئەمانەن .

(ل١–٥) و (ل٩–١١) و(٢١–٢٣) و ل٢٩و٣٠ و ل٣٥و٣٦ و ل٣٧.ل٥٦و٥٧ ل١٢٩و١٣٠و ل٢١٦–٢١٨ و ل٢٢١–٢٢٣ و ل٣٢٩–٣٣١ و ل٣٣١و٣٣٢ ل٣٨٩و٣٩٠ ل ٤٢٤–٤٢٦ و ل٤٧٢و٤٧٣ و ل٤٨٢–٤٨٧ هەردووکیان ٣٥ پارچە شیعرن .

لەم دەقانەدا ناخ و دەروونی خۆی دەرخستووە بەوەی کەوا لەیار دوورە ئەم دوورکەوتنەوەو دابڕانەش کاریگەریی دەروونی لە سەرخەیاڵ و بیر و ئەندێشە و هۆشی بە جێهێشتووە , بە شیکردنەوەیان ئەوەمان بۆ دەر ئەکەوێ کەلە زۆربەی ئەم غەزەل و شیعرانەیدا لە دەربڕینە نامۆییەکانیدا پەنای بۆ موتریب و نەی چی و مەی ساقی بردووە . لە شوێنێکی تریش دا ئاماژەمان پێ داوە کرۆکی باسەکانیش بێ مەیلی و دووری یارەکەیەتی . گفتوگۆو دایەلۆگێکە لە کەسی یەکەمەوە خۆی بۆ کەسی دووەم یارەکەی ,هەر لەو سۆنگەیەوە خۆی قسە ئەکات زۆر جاریش لەگەڵ خودی خۆی ئەدوێ خۆی و دڵی خۆی و نەفسی . لەم دایە لۆگەدا باری سەختی ژیان و نامۆیی و ئاوارەیی دەرخستووە لە نێوانیان دا کەسی تر دێتە ناوە وە ئەویش ڕەقیبە ..چەرخ و ڕۆژگاری چەپگەرد وەك ئەنوەر قادر ئەڵێ :

((شیعرەکان دوو ڕویان هەیە و بیری ژیانی واقیعیان تێکەڵەو دوو پاڵەوانی هەرە دیار و بزێوی ئەم غەزەلانە شاعیر و دڵدارەکەین)) [٦٣] لە هەموو ئەو شیعرانەش دا وەك سۆفیەك هاتووەتە گۆ. مەولەوی ئەوەندە دڵبەرەکەی خۆش ویستووە هەمیشە ویستوویەتی لە بەر چاوی بێت. کەچی دەستی ڕۆژگاری چەپگەرد لە یەکیانی کردووە , ئاگری دابڕانی لە باڵای دڵبەرەکەی جەستەی

کردووەتە خۆڵەمێش و بە کێوەکان بڵاو بووەتەوە .هەر بەو ئازارەوە گلەیی لێ ئەکات چونکە دوورکەوتنەوەی ئاگری بەرداوەتە هەناوی بریسکەو گرمەی دڵیشی چاوی وەك شەتاو لێکردووە . و خوێنی لێجاری بووە..

ئازیزم ئایر دووری باڵای تۆ		جەستەم کەرد وە بوڵ شەماڵ بەرد پەی کۆ
ورشەی پرشەی تاو کوڕەکەی جەستەم		شەرارەی لوولە پێشەشکستەم

یان

تۆیچ ئینسافت بۆ هەنی وەسەن وەس		بالله چە دووریت هابیم وەقەقنەس
تاکەی چون مەجنون وێڵ هەردان بم		تاکەی خەم زەدەی باری هیجران بم
هەر ساتێ دوورین صەد ساڵەن جەلام		دەردم کارییەن و سەر گەردت بام [٦٤]

لە دووری یارەکەی دا بووەتە قەقنەس . واتە سووتان و لە ناوچوون .ئەم سووتانەیش وەك قەقنەس هێمایەکی ئەفسانەیییە ..

وەك باس کرا کەسی سێیەم ڕەقیب لەنێوانیان دا هەیە ئەویش چەرخی چەپگەردە لەغەزەلێکدا تانەو تەشەری لێئەدا . ئینجا بەلای ئازیزەکەیدا ئەڕوا و گلەیی لێ ئەکات چونکە بەو هۆیەوە بێ مەیلەو خستوویەتییە دۆخێکی ئاڵۆز و پەشێوەوە .تاقەت و سەبووری لێبڕیوە ئەخوازێ کە بهێڵێ لە نیشتمانی یاردا بمێنێتەوە.

فەلەك مشنا سووت کارت چەپگەردەن		دەست و درازەن پەی زامان کەردەن
چێش مبۆ نەی زام نە دڵ نەدەری		مەحروم وڵات قیبلەم نەکەری؟[٦٥]

هەتاوەکو ئەڵێ :

وەسەن کۆن تاقەت بڕیان سەبووری		مەتاوون گەردوون گفتوگۆی دووری [٦٦]

هەر بەو پەرێشان حاڵی و مەینەت بارییەوە وەك سۆفیەك دیسان پەنای بۆ ساقی و مەی و بادە بردووە . بەو نامۆێشەوە هەمیشە لە چاوە نۆڕی یاردایە ئەخوازێ دەرکەوێ, لە دەربڕینەکان دا سەوداو دانوستانێکی وەهای گەرم کردووە و کەرەسەکانی مەی و مۆسیقای خستووەتە کار دەف بە دنگی ڕۆح و مەی بۆ تەڕی دڵ .

های ساقی بازاڕجیلوەی دڵدارەن		سەودای خەریدار دانەی دیدارەن

هەتا :

مایل کەر باڵا وەی لادا چون نەی		دەسێوت دەف بۆ ئەو دەس جام مەی
با بێدار کەرۆ تاکەی بۆ غافڵ		دەف وە صەدا گییان جام وە ڕەشحە دڵ [٦٧]

مەولەوی وەك ڕۆمانسییەکان لە ناو جەرگەی غەمباری و دووری لە یارەکەیەوە کەرەسەکانی سروشت ئەخاتە کار ئەبینین شەماڵ ,سرورە و نەسیم ڕا ئەسپێرێ کە هەواڵی دەردی دووری و خەمباری بۆلای یارەکەی ببات .لە قەسیدەیەکیدا کە خێڵایەتی جاف لە کەێستانەکانی شاهۆ و داڵەهۆ هاتوونەتە خوارەو . بەو بۆنەوەیەوە هەمیشە بیری لە دابڕانی یارەکەی کردووەتەوە .لە پاڵ شەماڵ دا(هەور و با و باران کە کەرەسەی سروشت), هێناوەتە جووڵەو بە شەماڵ ئەڵێ گەر لەیلەکەم هەواڵی پرسیم پێی بڵێ لە دەردی دووری تۆ بە سزاوە بەو کێوانەی شاهۆوە خوول ئەخوات و ئەگەڕێ .

ئانا دەورمدۆ وە شاهۆ و کۆوە		وە سزای دووری دیدار تۆوە [٦٨]

لێرەدا وەك لە شیعرەکانی تری دا سروشت و کەرەسەکانی بوونەتە کەرەسەی دەربڕین ئەو پەنا بردنە بەر سروشتەی مەولەوی لە سەرچاوەیەکی سۆز و عاتیفەوە هاتووە چونکە سۆز و سروشت یان سۆزی مرۆڤ و سروشت تێکەڵ و ئاوێتەی یەکتر ئەبن لە زۆربەی شیعرە سروشتییەکانی مەولەوی دا ئەم دیاردەیە بەدیی ئەکرێن .

هەر لە باسی سروشتەوە کە لای مەولەوی وێنەی بەهەشتە بۆلای دڵبەرەکەی ئەڕواو دووری و دابڕانەکەی بەهاری لێ کردووەتە دۆزەخ ئەڵێ سروشت پڕە لەشادی بێجگە لە دڵی من

چونكه له تۆوه دووره . بەهارم لێ بووەتە دۆزەخ ئەم بەهەشتەشم بێ دۆست دۆزەخ ئەنوێنێ .

تەمام ڕووی دونیا جه شادی کەیلەن   دڵ نەبۆ پەشێو فیراق لەیلەن

سەهلەن بەهارم دۆزەخ ئاسابۆ   بەهەشتم بێ دۆس دۆزەخ نمابۆ [٦٩]

ئەوند شیرینە لە دڵیدا و گرفتاری بووە هەر بۆ ئەوەی پتر خۆشی بوێ پەنای بۆ دووری‌ودابڕان بردووە . ئەڵێ بۆ ئەوەی گرفتاری تیری چاوەکانت نەبم و گییانم ڕزگار بکەم پەنام بۆ دووری بردووە .

پەلە پەل پەی گییان نەدەس تۆ بەردەن   پەنام وەپەنای فیراقت کەردەن

چونکەئارامی لەگەڵ دووری دا ناگونجێ, وە لە وەسڵیش دا یارەکەی دڵنەوای ناکات هەر بۆیە دڵی لەنێوان ترس و تکادایە لە گەیشتنی بەو و لەنەگەیشتنی بەودا ئیتر نازانێ کام لا یان بگرێ .

نەیاران خەیاڵ وەصاڵ تۆمەن   نەتاب دووری خەیاڵ تۆمەن

دڵ مەندەن نەبەین خۆف و ڕجادا   مەزانۆ ڕای کام یاو ۆ ئەولادا [٧٠]

هەرئەو سۆز و خۆشەویستی‌یەی بۆ یار لەو پارچانەی کە لەگەڵ خودی خۆی‌دا و ئەدوێ و لەو لاواندنەوانەی بۆ هاوسەرەکەی دا ئەوە دەرئەخەن کەوا ژن چەند پایەو مەقامێکی بەرزی لای مەولەوی هەیە و چەند لای خۆشەویستە ! مایەی وورووژاندنی هەست و عاتیفەیەتی . چەند پڕ بەها ونەمرییە . چەند بەخششێکی یەزدانی پیرۆزە !

یاخود ئەو خۆشەویستی‌یە چ سۆزێکە ! چ بەخششێکی سروشتێکی ڕاستگۆیە چونکە ((خۆشەویستی سۆزی سروشی (وەحی) سروشتی ڕاستەقینەیە .سەرچاوەی خۆشی یەکی سروشتی‌یە . لەگەڵ باوەڕی ئەفراندن دا ئەگونجێ گەر ویژدان بەسەریەوە بێت)). [٧١]

هەر لەو سۆنگەیەوە سۆزو خۆشەویستی ژن دڵ و دەروونی پاك ئەكاتەوە ئۆقرەیی و ئارامی ئەڕەخسێنێ ڕۆمانسییەکان بە خۆڕایی نەیان ووتوە کە ((ژن فریشتەیەکە لە ئاسمانەوە دابەزیووە دڵمان بە خۆشەویستی پاك ئەكاتەوە سۆزمان باڵا ئەكات , هەستمان زاخاو ئەدات , بۆڕاپەڕاندنی ئەرکە ڕەوشتی و سیاسی و نیشتمانی‌یەکانمان هانمان ئەدات)) [٧٢]

مەولەوی لەو تێکستانەی کە تایبەتن بەخودی خۆی تیایاندا گفتوگۆیەکی پڕسۆز و هەست و ویژدانن لە نێوان خۆی دڵی و خودی و نەفسی دایە هەندێ جاریش ئازیز یان دۆست و یارانی دێنە ئاراوەو هاوبەشی ئەو گفتوگۆیە ئەكەن كرۆكی باس‌و كێشەكان دابڕان و دوورین . دابڕانی دڵی لە جەستەی لە خودی لە هۆش و خەیاڵ و فبکری کە هەست بە تەنیایی و تەریکی ئەكات وەك ئاشکرایە کە سەرچاوەی سۆز و عاتیفەش دڵە لە قەسیدەیەکدا لە خودی خۆی ئەدوێ :

ئیمشەو تەنیا بێ جەستەی زەبوونم   دیسان سەرواز کەرد دڵەی پڕ هونم

لێرەدا دڵی پڕ لە خوێنە سەر ڕێز ئەكات و جەستەی زەبوونە کە ئەمەش بارێکی دەروونی ئاڵۆزە کە لە دابڕانی مەولەوی لە یار و یاوەرانی‌یەوە هاتووە , لە قوڵایی ئەم خەم داگرتن و بارە ئاڵۆزییەیەوە لەگەڵ خوای خۆی‌دا ئەدوێ گلەیی و گازندە ئەكات و لە گریان و سۆزیدا بووەتە قەقنەس و ئەسووتێ .

من قەقنەس نەویم هایم وە قەقنەس   یەکجاریچ ئیمشەو ها بەر شیم جە دەس

ئەوەند خەیالاَن بەردم وە دەروون   پەی دووری یاران بەد ئەربیم زەبوون

هەر لەو حاڵەتەی دا و بۆ سەبووری‌و دڵدانەوەی خۆی وەك لەباسەکانی تردا هاتووە . هانا بۆ ساقی ئەباو بەلای ئەودا وەرئەگەڕێ .

ڕۆ جە شەو فێشنەر زارو زەلیلم   ساقی سا جامێ ئەمجار دەخیلم

بدە پێم نۆش کەم چون هەردە جاران   وەرەغم گردین گرۆی ئەی خواران [٧٣]

لەم غەزەل و قەسیدانەی‌دا کاریگەری دابڕان و دووری لە یار خۆشەویست دۆست و ئازیز وای لێ کردووە . لە خودی خۆشی نامۆ بێ . و هەست بە دابڕان و نامۆبوونێکی بێ سنوور بکات ئەوەش بووە هۆی ئەفراندنی ئەو نموونە شیعریی یانەی کە باس کراون .چونکە ((گییانی مەولەوی لە

دابڕاندایه هەست بە غوربەتێکی بێ وێنە ئەکات , لەو کانگایەی کە دڵی ئاشیانەی تێدا کردبوو و ئۆقرەی گرتبوو لە کۆت و زنجیری جیهانی هەستی وایە کوورەی ئارامی سووتاوە)) [٧٤]
مەولەوی لە قەسیدەیەکی تردا شەو بووەتە کاتی دەربڕینی ڕاز و گلەیی و تەقوا و پاڕانەوە , چونکە دەمی ئارامی و ئۆقرەیی و بێ دەنگی‌یە کە ((کاریگەریی ئەو دابڕان و نامۆ بوونە لە یار و یاوەرانی ئەم دیاردەیەش لای شاعیرانی عەرەب بەرەو لاسایی کردنەوەی ڕۆمانسییەتی ڕۆژئاوای بردن , ئەوانەی ئاوارە بوون . شەویان کردە هاوڕێی خۆیان بەرەو ژیانی کەپرنشینی ڕۆیشتن و دابڕان و گۆشەگیر دوور لە شارو گۆرانی وتن بۆ ئازار و ئیتر خەم بووە هاوڕێیان)) [٧٥]
دڵی هەمیشە لای یارەکەیەتی لە جەستەی جیا بووەتەوە چونکە بەتامی دووری بە سەر خۆشی ڕۆیشتووە داوای لێ ئەکات بیگێڕێتەوە ناو جەستەی .

چون وەتام یار دووری سەر شارەن — ویانە مارۆ بەدەن بێزارەن
هیچ مەوەر وە تەنگ و بانەشەوە — پەرێ بەڵە دێم بکیانەشەوە [٧٦]

دڵی هەر لای دڵبەرە داوای لێ ئەکات ئاگاداری بێت .

ئازیزم گەردن بلووری بێگەرد — ئەمانەتی تۆ دڵەی پڕ جەدەر د
چون جەزەید وێش بی یەن ئاوارە — غەریبەن نە دۆس نیگا بدارە [٧٧]

دڵی لێی جیا بووەتەوە دابڕاوە چووە بۆلای یار . داوا لەشەماڵ ئەکات بیهێنێتەوە :

دڵ دیار نی‌یەن های نەکەردە بۆ — وەخزمەت ئازیز تەشریف بەردە بۆ
پای دڵ سفتەی سەر هەردان سەختەن — وێت یار نەوە های نەسیم وەختەن
بکیان پەرێ من دڵ ئەو دماوە — وێت وێت ئاسای بشۆ وەراوە [٧٨]

لەتاودەردی دووری باڵای یاری چاوی لێڵاوی دای گرتووە وێنەی باڵای تیا نابینێ دڵیشی خەم جۆشی تیاخواردووە ،باڵندەی سەمەندەرهێلانەی تیا کردووە .

پەردەی لێڵایی کرتەن دوودیدە — خەڵوەتەن سابۆ هەی بەرگۆزیدە
دڵ یەند جۆش گەرم خەمان دان پێدا — سەمەندەر لانەش مەگیرۆ تێدا
فیدات بوون ئازیز جەمین پەڕەی گوڵ — دووریت کارێ کەرد ئانە چەم ئید دڵ [٧٩]

لە شوێنێکی‌تردا لەگەڵ نەفسی خۆی‌دا ئەدوێ بەسەریدا ئەڕوات وسەرزەنشتی ئەکات وتانەو تەشەری لێ ئەدات بەدووری یارانیش سوێند ئەخوات .

بەو فەصڵ فیراق خطرپڕ خاران — بەو دیای دمای یەکتریی یاران [٨٠]

زۆر جار لەگەڵ خودی خۆیی دا ئەدوێ و باس لە مەینەتی و دوورکەوتنەوەی دۆستان ئەکات . ئەو دابڕانە کاریگەریی سایکۆلۆژی لێ کەوتووەتەوە دەست لە چاوەنواڕی ژیان هەڵئەگرێ , چونکە ژاری ماری دووری یارانی خواردووە . ئەو دوورییەش بە ڕەشەبای ساردی زستانی چواندووە کە سەرەتای ژیانی لاوێتی‌یە . هەمووی کردووە بە بورکان و دایڕزاندووە , وەك چۆن سەرچڵی درەختەکان سەرما ئەیانباو دای ئەوەرێنێ . بارە دەروونی‌یەکەی ئەوەندە ئاڵۆزو سەختە . خەم و خەفەت لەسەر دڵی کڵێڵەی کردووە و زۆری بۆ هێناوە مەگەر هەر ئازیزەکەی لەو گێژاوە ڕزگاری بکات چونکە کارو کردەی شادی بێ ئومێد کردووە .

تەرك ئینظار حەیات کەردەنم — یانی ژار مار دووری وەردەنم

هەتا :

شنۆی ڕەشەبای زوسان هیجران — سەر چڵەی عەیشم کەردەن وە بوریان
کڵێڵەی خەفەت نە سەر کاوەی دڵ — مەزرەعەی شادیم کەردەن بێ حاصڵ [٨١]

٥. دابڕان لەو نامانەی کە بە فارسین و تێکەڵ بە شیعری کوردین لە تاك و دووبەیتیەکان .

مەولەوی لەو نامە فارسیانەی کە ٣٨ نامەن بە پەخشانی زمانی فارسی نووسیوونی هەر لە دووتوێ یان دا ناوە ناوە شیعری تێهەڵکێش کردووە . ئەو نامانە بۆ دۆستان و خۆشەویستانی خۆی وەك شێخ محەمەد بها الدین و مەحمود پاشای جاف و حاجی محمود یار وەیسی

یان هەندێکی تر کە ناوی نەهێناون .
لەو ٣٨ نامەیەدا ١٠ یان ناوەڕۆك و باس و خوازی دابڕان لە یاران و یاوەرانیەتی کە ئەوەش هەست و سۆزێکی خۆشەویستین کە بەرامەی نامۆیی و دابڕان و دووری لە خۆ ئەگرن . کە هێماو نیشانەی سۆز داری و خۆ بەکەم زانین و تەوازوعی مەولەوی دەر ئەخەن .
ئەو نامانەش لە لاپەڕەکانی ٤٢٥ بۆ شێخ محەمەد بها الدين و ل ٤٦٧ بۆ محمود پاشای جاف و ل ٤٧١ بۆ حاجی محمود یارەیسی و چەند نامەیەکی تری لە ل ٤٧٦ و ٤٨١ ی یادی مەردان بلاو بوونەتەوە [٨٢]
لە نامەیەکیداکەبۆ سەفەری محمود پاشای جاف بۆ بەغدا نووسیوویێتی .
((آفواهی از سفر مفیدارتم ا هی دارند .ازبیم دووری چنانکە از حلە بە کوفە میروند , ا ب سرابها از چشمە چشمم با شتاب و تاب روان ا ست)). [٨٣]
لەم نامەیەدا سەفەری ئەو دۆستەی ئەوەندە کاریگەریی لە سەر بووە . هەم خۆشەویستی بووە و هەم لێی دابڕاوە . ئەو بەم جۆرە لێکی داوەتەوە . پەیڤەکانم لە سەفەری بەغدا تا ئاهو ناڵەیانە لە ترسی دووری وەك ئەوە لە حلەوە بچن بۆ کوفە .ئاوی تراویلکەیی لە کانیاوی چاوەکانم دا بە هورژم و تاو ڕێ ئەکات .
یاخود لە نامەیەکی تردا بە فارسی نووسیوویێتی شیعرێکی هەورامی تێهەڵکێش کردووە .کە دوای دەربڕینی سۆز و خۆشەویستی هاتووە لە سەر کاریگەریی دابڕان و دووری و ئەڵێ :

چەم پەی دینش بینایی کەم بێ | گۆش بێ شنەفتش صەدات ماتەم بێ
تەن بار کێشش خەستەی هیجران بی | دڵ بێ مەنزڵگەی مەیلت وێران بی
چ دادێ دۆ خاکم وە سەر بۆ | ئیسە ئارەزووی لای ئاسانەت بۆ [٨٤]

کاریگەریی دووری سۆمای چاوی , گوێی بیستنی , لەشی دڵی بێ هاوڕێکەی هێزو پرشتییان لێ بڕاوە واتە چاوی بۆ بینینی سۆمای کەم بووە . گوێش بەبێ دەنگی دۆس دەنگی ماتەم بێ .لەشیش برینداری دەردی دووریی‌یەتی . دڵیش بەبێ یانەی مەیلی وێران بووە . کاریگەریی بۆ سەر هەستەکانی بینین و بیستن و هەست (لمس) و دڵیش وەك سەرچاوەی سۆز هەیە .. هەموویان لە پەل و پۆ کەوتوون . ئەم دوو بەیتی‌یە لە پارچە هەڵبەستێکی تری ل ١١٦ و ١١٧ ی دیوانەکەی یاخود پەراوێزی ژمارە ٤٧ ی ئەم تۆژینەوەیە دایە .
مەولەوی‌بە هۆی کاریگەریی دابڕان و دووری لە دۆستان و ئازیزان نەك هەر لە غەزەل و قەسیدەکاندا بووبێتنە کرۆکی لێدوان بەڵکو لەچەندین فەرد (تاك) و دووبەیتی‌یەکانیشی دا لەو دیاردەیەو کاریگەریی‌یەکەی دوواوە . وەك ئەم تاکانەی لە لاپەڕەکانی ٥٩ و ١١٣ و ٢٥٣ و ٥٣٣ و دووبەیتی‌یەکانی ل ٢٠٠ و ٢٩٤ و ٤٤٨ و ٥٣١ و ٥٣٣ ی دیوانەکەی‌دا هەن [٨٥] واتە چوار تاکە بەیت و پێنج دووبەیتی ئەم فەردو دووبەیتی‌یانەش هێماو سیمای دووری و دابڕان لە خۆ ئەگرن وەك لەم تاکەدا .

ئازیز جە دووریت تەن بێ کلافە | رۆح بی وەتەنوین حاڵ اضافە [٨٦]

واتە ئەی ئازیز دوورکەوتنەوە لەتۆ جە ستەم بووەتە کلافە بەیەکدا چووە گییانیشم وەها نووشتاوەتەوە و نەماوە بووەتە (تەنوین) کەئاماژەیە بەگۆڕانێکی ڕێزمانی عەرەبی . ڕۆحی حاڵەتی تەنوینی وەرگرتووە . دۆخی دوای اضافە کە نامێنێ واتە گییانی منیش بەدوای تۆوە نەماوە و پەیوەندی خۆشەویستی تۆ نەماوە و لە ناو چووە .
یان لە دووبەیتی‌یەکدا ئەفەرمێ :

هیجرانت جە تەرح باد وە یشوومی | یەکایەك ئەوراق جەسەی مەعدوومی
کەرد وە فەرش رای گوزەرگەی یاران | بەرد پەی پای ساراو کۆساران [٨٧]

واتە دووریت وەك بای وەیشوومە هەموو گەڵاکانی جەستەی مەعدوومی کردە ڕاخەری ڕێگای یاران بردینیە بەر پای دەشت و کێوەکان .

پەراوێزەکان

١. عزيز السيد جاسم , تاملات فى الحضارة و الاغتراب ص ١٢٩
٢. د. قيس الدورى , الاغتراب اصطلاحا و مفهوما و واقعا مجلة عالم الفكر العدد (١) المجلد (١٠) ص٨
٣. عبدالوهاب عبدالرحيم , الاغتراب فى الشعر الشرقى بحث منشور فى السايت ص ١ .
٤. د. نافع ئاكرەيى , نامۆ بوون چەند نموونەيەك لە چيرۆكى كورديدا گۆڤارى كاروان ژمارە (٥) ل ٧٣.
٥. يوسف عبدالمسيح ثروت بحثا عن الذات الضائعة , الطريق ومحدود ص ٤٨ و ٤٩ .
٦. عبدالوهاب عبدالرحيم . الاغتراب فى الشع الشرقى ص ١ .
٧. د. شاكر خورى , الاغتراب فى الفكر الماركسى . مجلة الثقافة العدد (٢) ١٩٨٤, ص ١٩.
٨. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ١٩ .
٩. ديوانى بێساران .١٩٨٢ , ل١٨ .
١٠. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل٢١
١١. ديوانى صەيدى . محمد امين كاردۆخى , ل٥٥
١٢. هەر ئەو سەرچاوەيە ل ٥٦.
١٣. هەر ئەو سەرچاوەيە ل٨١.
١٤. ديوانى رەنجورى . محمد على قەرەداغى .١٩٨٣ , ل ١١٨ .
١٥. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل ٨٨.
١٦. هەر ئەو سەرچاوەيە ل ٧٤.
١٧. دانانى هەورامى , پير شاليارى وەردەشتى ,١٩٦٩, ل ٥٩.
١٨. سيسل دى لويس ,الصوره الشعريه , ترجمه احمد نصيف الجنابى و اخرين ص ٢٣.
١٩. ئاشتى حەمە . جۆرەكانى نامۆبوون , گۆڤارى كاروان ژمارە (٧٩) ل ٨٠ .
٢٠. محەمەدى مەلا كەريم , گەشتێك بەژيانى مەولەوىدا ,ميهرەجانى مەولەوى , ل ٢٣٥.
٢١. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ٢٣٦.
٢٢. مەلاعبدالكريمى مدرس , ديوانى مەولەوى , بەغدا , ١٩٦١ .
٢٣. هەر ئەو سەر چاوەيە , ل ٢٦٤.
٢٤. هەر ئەو سەر چاوەيە , ل ٤٥٥.
٢٥. هەر ئەو سەر چاوەيە ,ل ٤٥٦ و ٤٥٧.
٢٦. هەر ئەو سەر چاوەيە , ل ٤٧١.
٢٧. هەر ئەو سەر چاوەيە ,ل ٤٧٢.
٢٨. دكتر . سعيد جعفر سجادى ,فرهنط اصطلاحات و تعبيرات عرفانى ١٣٧٨,ص٨٠٣.
٢٩. كتاب مثنوى معنوى .جلال الدين محمد بن حسين البلخى ثم الرومى .الن .رينولد نكلسون ص١٨ و جەلالە دينى رومى و سرودى نەى ئەحمەد تاقانە ,١٩٧١ , ل٤٥ .
٣٠. هەر ئەو سەرچاوەيە , كتاب مثنوى معنوى ل١٨.
٣١. ديوانى مەولەوى , ل ١٦٨ و ١٦٩ .
٣٢. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل١٣٩ .
٣٣. هەر ئەو سەرچاوەيە و هەر ئەو لاپەڕەيە.
٣٤. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل١٤٤ .
٣٥. احمد سالار , ڕێبازە سەرەكىيەكانى ئەدەب و هونەر , ل١١٩ .
٣٦. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل ١٢٠.
٣٧. ديوانى مەولەوى , ل ٥١٣ .
٣٨. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ٥٤٠ و ٥٤١ .
٣٩. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل٨.
٤٠. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل٢١٧.
٤١. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ٤٣٧ .
٤٢. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل ٤٦٥.
٤٣. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل ٤٩٨,
٤٤. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ٥١٧-٥١٩.
٤٥. هەر ئەو سەرچاوەيە ,ل ١٥-١٧.
٤٦. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ١١٥.
٤٧. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل ١١٦-١١٧.
٤٨. هەر ئەو سەرچاوەيە , ل١١٨.

٤٩. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ١٦٠-١٦٢.
٥٠. هەر ئەو سەرچاوەیە , ل٤٧٥ و ٤٧٦.
٥١. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل٥١.
٥٢. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٤٢.
٥٣. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٤٥,
٥٤. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٤٦.
٥٥. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢٣٦.
٥٦. رينولد .الن نكلسون ,فى التصوف الاسلامي و تاريخيه نقله الى العربية ابو علاء العفيفي , ص١٠٢.
٥٧. د. عبدالقادر محمود , الفلسفه الصوفيه فى الاسلام , ص٤٩٦ .
٥٨. دیوانی مەولەوی ,ل ٣٦٣ و ٣٦٤ .
٥٩. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢٠٥.
٦٠. عەلائەدین سەجادی . مێژووی ئەدەبی کوردی .١٩٥٢,ل ٣٦٧.
٦١. دیوانی مەولەوی , ل ٢٠٦.
٦٢. د. جميل نصيف التكريتى , المذاهب الادبية , ص ٢٨١.
٦٣. ئەنوەر قادر محەمەد . لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەولەوی , ل ١٦٦.
٦٤. دیوانی مەولەوی , ل ٢٥-٢٧.
٦٥. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٣٤٠.
٦٦. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٣٤١.
٦٧. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢٧ و ٢٨.
٦٨. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٣٢٨.
٦٩. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٣٢٨.
٧٠. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ١٩٠ و ١٩١.
٧١. رومانتيكيه ,محمد غنيمي هلال ,ص١٨٧.
٧٢. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ١٩٠ و ١٩١.
٧٣. دیوانی مەولەوی , ل ٢ و ٣.
٧٤. ابراهيم احمد شوان سێ شیعری مەولەوی خوێندنەوەیەکی صۆفیانە گۆڤارا زانکۆیا دهۆکا ژ: (١) ل٤١ .
٧٥. الاغتراب فى الشعر الشرقى , ص ١ .
٧٦. دیوانی مەولەوی , ل ٣٠ .
٧٧. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٥٦.
٧٨. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢١٦ و ٢١٧ .
٧٩. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢١٨.
٨٠. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٢٣٨.
٨١. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ١٢٩ و ١٣٠ .
٨٢. مەلاعبدالکریمی مدرس ,یادی مەردان ,بەرگی دووەم , بەغدا , ١٩٨٣.
٨٣. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٤٦٧.
٨٤. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٤٨١.
٨٥. دیوانی مەولەوی مەلاعبدالکریمی مدرس , ١٩٦١ز
٨٦. دیوانی مەولەوی , ل ٥٩.
٨٧. هەر ئەو سەرچاوەیە ,ل ٥٣٢.

ئەنجام

دیاردەی دابڕان وەك فاكتەرو سەرچاوەی نامۆیی , لە مێژوویەكی بەرینەوە لەناو كۆمەڵگای كوردیدا وەك دیاردەیەكی باو كاریگەریی خۆی لەسەر تاكەكانی بەجێ هێشتووە . كاری لە هزرو بیریان كردووە بەتایبەتی شاعیرانی و لە بەرهەمەكانیان دا ڕەنگی داوەتەوە , لە ناو ئەو شاعیرانەشدا مەولەوی بەو دیاردەیە كاریگەر بووە لە شیعرەكانیدا نەخش و ڕۆڵی بەرچاوی هەبووە و فەزایەكی پان و بەرینی داگیر كردووە .

بەو پێیەی مەولەوی سۆفیەكی لە خواترس و هەست و دڵ ناسك بووە بە كارەسات و ڕووداوەكانی ڕۆژگارو ژیانی خۆی یەكجار نیگەران بووە . لە ناویان دا دابڕان و دووركەوتنەوە لە دۆست و هاوڕێیانی و خۆشەویست و هەروەها مەرگی عەنبەر خاتوونی هاوسەری , بەرەو ئەوەیان

بردووە . کە دابڕان لە خودی خۆشیدا بێتە کایەوە ,هەر ئەوەش وای کردووە شیعرەکانی سیمای یاخی بوون و توڕەیی و گریان و گلەیی لە قەدەرو چەرخی ڕۆژگارو دەربڕینی باری مەینەتیو چەشتنی ئازاریان پێوە دیاربێ .

مەولەوی لە ئەو پەڕی لووتکەی باری ئاڵۆزی مەینەتیدا و لەو شیعرانەی کە بەرامەی دابڕانیان لە خۆگرتووە ,وەك خاوەن باوەڕێك بەبنەمای یەكێتیبوون و بانگەوازی یەزدانیو گەڕانەوە بۆ ئەوژیانە هەتا هەتایەی ڕاستیو حەق بۆ دڵدانەوەو سەبووری خۆی پەنای بۆ ساقی و مەیو نەی وئاوازەکانی مۆسیقاو سروشت وەك هێمایەکی ئاینیو سۆفیگەری کۆڕو بەزم و ڕەزمی سۆفیانەی ساز کردووە و ئۆقرەیی و ئارامی بوونیات ناوە .

وەك سروشت پەروەرێکیش هەمیشە سۆز و هەست ئەندێشەی خۆی و دەوروبەرەکەی تێکەڵ بە سروشت کردووە, کە سەرچاوەی باوەڕێکی پتەوی یەکێتی بوونە لای مەولەوی .بەوانە ئازارو مەینەتییەکانی و کاریگەری ئەو دابڕانەی ڕاماڵ و هەموار کردووە .

سەرچاوەکان

-کوردییەکان

١. احمد سالار , ڕێبازە سەرەکییەکانی ئەدەب و هونەر .دەزگای ڕۆشنبیریی و بڵاوکردنەوەی کوردی.بەغدا,١٩٨٨.

٢. احمد تاقانە, جەلالەدینی ڕۆمیو سرودی نەی, ١٩٧٩,چاپخانەی اعلام ,بەغدا .

٣. ئەنوەر قادر محەمەد ,لیریکای شاعیری گەورەی کورد مەلەوی ,سلێمانی ,دەزگای چاپ وپەخشی سەردەم ,٢٠٠٠.

٤. واناى هەورامی, محەمەدی مەلا صاحێب .پیر شالیاری زەردەشتی , ١٩٦٩.

٥. علاالدین سجادی ,مێژووی ئەدەبی کوردی,بەغداد ,١٩٥٢.

٦. کەیو مەرث نیك ڕەفتار .دیوانی بێساران , ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیریو لاوان. ١٩٨٢.

٧. مەلا عەبدولکریمی مدرس,دیوانی مەولەوی ,١٩٦١,بەغدا .

٨. مەلا عەبدولکریمی مدرس.یادی مەردان,بەرگیدووەم ,چاپخانەی کۆڕیزانیاری عێراق,بەغدا,١٩٨٣

٩. محەمەد ئەمین کاردۆخی,دیوانی صەیدی ,١١٩٩-١٢١٥ك.وەزارەتی کاروباری ژوورو,بەڕێوبەرایەتی خوێندنی کوردی,١٩٧١.

١٠. محەمەد علی قەرەداغی,دیوانی ڕەنجوری, مەلاعومەری زەنگەنە.چاپخانەی ا فاق عربیە,چاپی یەکەم,١٩٨٣.

١١. محەمەدی مەلا کەریم .گەشتێك بەژیانی مەولەوی دا میهرەجانی مەولەوی دەزگای ڕۆشنبیریو بڵاوکردنەوەی کوردی.١٩٨٩.

- عەرەبییەکان :

١٢. د. جمیل نصیف التكریتی. المذاهب الادبیە ,وزارة الثقافە و الاعلام.دارالشؤون الثقافیة,الطبعة الاولی ,١٩٩٠.بغداد.

١٣. رینولد الن نكلسون ,في التصوف الاسلامیة وتاریخە ,نقلە الی العربیة ابوعلاء الحقیقی : بقاهرة, ١٩٢٦.

١٤. سیسل دیلویس " الصورة الشعریە ,ترجمة.احمد نصیفالجنابی واخرین ,١٩٨٢.

١٥. عبدالقادر محمود.الفلسفە الصوفیە في الاسلام, ١٩٦٦ طبعە (٢) دارالفكر العربیة .

١٦. عبدالوهاب عبدالرحیم .الاغتراب في الشعر الشرقی ,شعراءالعراق نموذجا بحث نشر في سایت

http:// www.awu –dum.org /book / 99 / study 99 / 50 – m-j / book 99 /SD 008.htm.

١٧. عزیز السید جاسم : تاملات في الحضارە و الاغتراب ,وزارة الثقافە والاعلام دار الشؤون الثقافیة .بغداد ,الطبعە الاولی ,١٩٨٦.

١٨. محمد غنیمی هلال,الرومانتیكیە.دار العودة دار الثقافة,بیروت ١٩٧٣.

١٩. یوسف عبدالمسیح ثروت ,بحث عن الذات الضائعە .كتاب الطریق والحدود منشورات وزارة الثقافة والاعلام ,دار الحریە للطباعە ,بغداد,١٩٧٧.

– فارسییەکان :
٢٠. رينولد الن نكلسون, كتاب مثنوى معنوى .جلال الدين محمد بن حسين البلخى ثم الرومى,جلد (٣,٢,١) باهتمام و تصحيح .ريتولد الن.مؤسسة مطبوعات ,على اكبر , چاپ اول.
٢١. د.سيد جعفر سجادى . فرهنگ ,اصطلاحات وتعبيرات عرفانى چاپ چهارم,كتابخانه گهورى , اوفست گلشن ,تهران ,١٣٧٨.
- گۆڤارەكان :
٢٢.گۆڤارا زانكۆيا دهۆك,ئەيلولا ٢٠٠٢ هژمارا(١) پەربەندا(٥).
٢٣.گۆڤارى كاروان,ژماره (٥) .١٩٨٣
٢٤.گۆژارى كاروان ,ژماره(٧٩),.١٩٨٩
٢٥.مجله عالم الفكر . عددخاص بالاغتراب ,عدد(١) المجله (١٠),.١٩٧٨
٢٦.مجله الثقافة عدد(٢) شباط ,١٩٨٤.

ملخص البحث

هذا البحث دراسة تحليلية عن تاثير ظاهرة الافتراق او المفارقة في النصوص الشعرية للشاعر مولوى ومن خلالها اسهبنا من دراسة و تحليل جزء كبير من نصوصه و انجزنا بحثنا هذا فى محورين رئيسيين .
المحور الاول و فيه تناولنا تحليل مفهوم الافتراق و الغربة لدى بعض الباحثين.((الاشارات و الدلائل)) وكذلك تاثير هذه الظاهرة و انعكاسها فى شعر بعض شعراء اللهجة **الگورانيه و**
المحور الثاني و فيه اصنفنا و حددنا تلك الظاهرة .
جدير بالاشارة هنا اننا اعتمدنا فى البحث على مصادر محلية و عربية و فارسية ألمل أن أشعل لهذا البحث بصيص النور فى هذا الجزء المعتم من التاريخ أدبنا الكردى و الله من وراء القصد .

The Summery:

This research is an analytical study, which deals with the impact of separation phenomenon in the poetic texts of the outstanding poet Mawlawi.
It studies most of his poems and includes the following basic aspects:
1.The research deals with the phenomenon of strange and separation .It also studies the effect of that phenomenon and its reflection on the form of some of the Goran dialect poets.
2.It is a classification of that kind of phenomenon due to his poems and its reflection on Mawlawi. Some Kurdish, Arabic and Pharsian references are also used in achieving this study.